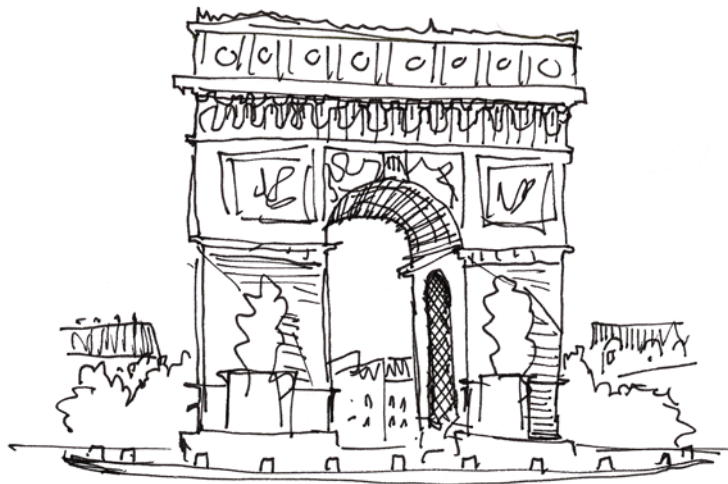

Reseskisser

Travel Sketches

Jens Lindqvist

*Triumfbogen
Paris*

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp
Självständigt arbete, 30 hp inom Landskapsarkitekturprogrammet
2009

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Författare: Jens Lindqvist

Titel: Reseskisser

Engelsk titel: Travel Sketches

Program: Landskapsarkitektprogrammet Examen: Landskapsarkitektexamen

Huvudområde: Landskapsarkitektur

Nyckelord: skissa, resa, landskapsarkitektur, process, verktyg, omgivning

Handledare: Professor Pär Gustafsson, SLU, Landskapsarkitektur

Huvudexaminator: Universitetslektor Maria Kylin, SLU, Landskapsarkitektur

Biträdande examinator: Universitetslektor Ann Bergsjö, SLU, Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0375

Kurstitel: Examensarbete för Landskapsarkitekter

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: Avancerad E

Utgivningsort: Alnarp

Datum: januari, 2009

Omslagsbild: En skiss från resan till Paris under hösten 2008. Bildkälla: Jens Lindqvist

Förord

Jag vill speciellt tacka min handledare Pär Gustafsson, professor i landskapsarkitektur, för alla inspirerande diskussioner och goda råd under arbetets gång. Våra samtal har varit ett stort stöd under mitt eget sökande efter en väg inom landskapsarkitekturens domäner. Jag vill även rikta ett varmt tack till Vibeke Dalgas, arkitektur professor emeritus, för generositeten att dela med sig av sina erfarenheter och resor. Jag är tacksam över möjligheten att få återge en skiss från bergsbyn Poli i Italien gjord av Vibeke Dalgas. Den är ett slående exempel på skissens förmåga att fånga betraktarens uppmärksamhet och samtidigt berätta om platsen. Ett tack till mina medresenärer med vilka jag delar många oförlömliga stunder och strapatser. Slutligen ett tack till min familj och mina vänner.

Alnarp, 24 januari 2009
Jens Lindqvist

Sammanfattning

Min avsikt med arbetet, *Reseskisser*, är att utveckla ett förhållningssätt som landskapsarkitekt till skissandet i samband med studieresan. Vid skapandet av nya förslag utgör tidigare referenser och upplevda platser en central del. Det är genom att besöka och uppleva platser som värdefull kunskap inhämtas. Genom att skissa på plats, med exempelvis penna och papper, byggs en bank av referensobjekt upp kopplade till förståelsen av hur de fungerar i verkligheten. Upplevelser och skissandet är arkitektens grundverktyg. Skissen är en process, ett verktyg, att förstå och reflektera över vår omgivning.

Processen att skissa och avbilda kräver ett medvetet iakttagande och värderande av vad man ser innan intrycken kan omformas till streck på pappret. Det kräver något av den skissande personen och ger också därför ett avtryck i medvetandet hos skissaren. Förmågan att skissa är något som kan varje person öva upp genom regelbunden träning.

Att resa erbjuder många möjligheter till nya intryck och det stimulerar våra sinnen. Genom att söka nya omgivningar och bryta invanda mönster skapas förutsättningar för nya idéer. När vi beger oss ut på en resa till okända platser påbörjar vi även en resa inom oss själva. I mötet med nya platser och nya vänskaper upptäcker vi även egenskaper hos oss själva. Hur vi reagerar på en ny omgivning avslöjar lika mycket om oss själva som om den nya platsen.

Två studieresor kombinerade med skissning genomfördes under hösten 2008. Första skissresan fokuserade på tre större parker i Frankrike, Slottsparken vid Versailles, Parc André-Citroën och Parc des Buttes-Chaumont i Paris. Den andra resan gick till Spanien med skisstudier av Alhambra, Granada, Ronda och Málaga.

Nyckelord: skissa, resa, landskapsarkitektur, process, verktyg, omgivning

Abstract

My objective with the work, *Travel Sketches*, is to develop an approach to sketching as a landscape architect in connection with the field trip. Previous experiences and reference places are vital parts during the creation of new design proposals. It is by visiting and experiencing places that valuable knowledge is acquired. By sketching on site, with for example a pen and paper, a bank of reference objects will be established as well as an understanding of their practical success. Experiences and sketching are the basic tools of an architect. To sketch is a process, a tool to understand and reflect on our surrounding.

The sketching process and drawing demand a conscious observation and evaluation of what one sees before the impressions can be translated into a line on the paper. It requires something of the sketching person and therefore it also provides an impression in the mind of the sketcher. Each person can improve their sketching ability by regular practice.

The act of traveling provides means for new impressions and it stimulates our senses. In the process of exploring new environments and breaking old patterns a favorable environment for new ideas can be established. When we set out on a journey to unknown places we also embark on an internal journey within. As we discover new places and make new friends we discover things about ourselves. The way we respond to a new surrounding tells us about who we are as well as it tells us something about the new surrounding.

Two field trips combined with sketching were carried out during the fall 2008. The first sketching trip focused on three major parks in France, the Gardens of Versailles, Parc André-Citroën and Parc des Buttes-Chaumont in Paris. The second trip went to Spain with sketching studies of the Alhambra, Granada, Ronda and Málaga.

Keywords: sketch, travel, landscape architecture, process, tool, environment

Innehållsförteckning

Förord

Sammanfattning

Abstract

Inledning	9
Mål	9
Metod	10
Förberedelser	13
Referensmaterial	13
Skissa i praktiken	15
Val av material	16
Val av platser	17
ett Frankrike: Flight NB537 to CDG 1750	19
Morgon i Parc André-Citroën	24
Parc des Buttes-Chaumont	32
Versailles	36
två Spanien: ¡Ojalá!	45
Málaga	48
Alcazaba	52
Granada	57
Monasterio de San Jerónimo	60
Alhambra	62
Jardín Botánico de la Universidad de Granada	72
Tågresa genom Andalusien	74
Ronda	76
Puente Nuevo	76
La Ciudad	78
Paseo de los Ingleses	80
La Casa del Rey Moro	82
La Mina	84
Tillbaka i Málaga	86
Reflektioner	89
Perspektivet som hjälpmedel	92
Förståelsen och tolkningen av en plats	94
Varför dessa platser	96
Tankar om platser	97
Trädgårdsreflektioner	98
Att resa	99
Tio praktiska råd för att skissa	100
Källförteckning	103

Inledning

Varför ska man göra ett examensarbete om att resa och skissa? Till den frågan har jag formulerat många svar i min strävan att motivera valet av ämne. Någon till och med frågade om man får göra det. Tja, vem vet hittills har inget hindrat mig. Däremot har jag upptäckt att i processen att besvara frågan om varför har jag funnit flera orsaker till att göra det.

Att skissa kan utvecklas till något mer än de första trevande strecken på en bit papper. Det vi ser på pappret är en förnimmelse, ett avtryck, av något större som pågår inom den skissande personen. I själva processen när man skissar och avbildar ett objekt, en omgivning, ingår flera delar. Med våra sinnen iakttar och betraktar vi objektet, vi tolkar upplevelsen i hjärnan och förmedlar den i sin tur via handen och pennan ut på pappret. Linjerna på pappret i sin tur ses och analyseras av vår hjärna. Denna cirkulära koppling från objektet, via våra sinnen, till vårt medvetande och till skisspappret för att igen kopplas till vår hjärna stärker upplevelsen och förståelsen av objektet under avbildningen. Skissen blir ett medium, ett verktyg; att se, upptäcka, processa och förmedla ett budskap eller en känsla - ett sätt att leva.

Att resa erbjuder många möjligheter till nya intryck och stimulerar våra sinnen. Genom att söka nya omgivningar och bryta invanda mönster skapas förutsättningar och utrymme för nya idéer. Att upptäcka och utforska ännu okända platser är en egenskap som ligger människan nära till hands. Oavsett om upptäcktsresan sträcker sig till grannes tomt i barndomen eller bortom horisonten i vuxen ålder finns där alltid lockelsen av det okända. Sammanfattningsvis instämmer jag i hur H. C. Andersen uttryckte sig ”At rejse er at leve”, att resa är att leva.

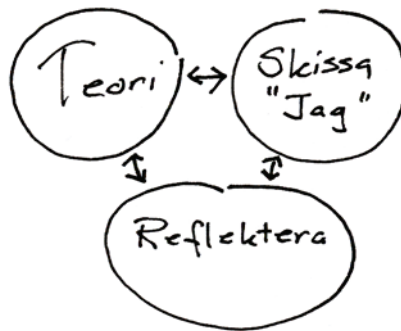
Mål

Att utveckla mitt förhållningssätt som landskapsarkitekt till skissandet i samband med studieresan. Vid skapandet av nya förslag utgör tidigare referenser och upplevda platser en central del. Det är genom att besöka och uppleva platser som värdefull kunskap inhämtas. Genom att skissa på plats, med exempelvis penna och papper, byggs en bank av referensobjekt upp kopplade till förståelsen av hur de fungerar i verkligheten. Upplevelser och skissandet är arkitektens grundverktyg. Jag avser att använda skissen som process att förstå, finna min egen metod att arbeta och reflektera över omgivningen. Arbetets avsikt är att öka min förståelse för reseskissandet, som metod att förmedla platser och intryck, genom att skissa. Slutprodukten vänder sig till personer med ett allmänt intresse av vår omvärld och vår relation till den.

Metod

Vid arbetes början utkristalliserade sig efter ett tag tre delar eller tre delkomponenter i arbetet. Denna tankemodell har följt med under hela arbetes gång, stundtals nästintill dold bortom medvetandets gräns och ibland så tydlig att man nästan har kunnat greppa den med händerna. Att ha lyckas fånga den på papper så pass tidigt i arbetet har varit till en stor fördel och styrka. I stunder av obeslutsamhet och villrådighet har den hjälpt mig att åter finna en väg att utforska.

En förenklad men relativt sanningsenlig bild av arbetsmodellen beskrivs i figuren nedan. De tre delarna kan benämnas som *Teori*, *Skissa* och *Reflektera*. Avgränsningen mellan de tre olika delarna eller aktiviteterna är inte knivskarp och begreppen existerar inte som isolerade fenomen. Utan som illustrationen försöker visa finns det kopplingar mellan dem. De sker parallellt men med varierad intensitet beroende på vilket fokus man för tillfället sätter.

Beskrivning av arbetsmodell. Arbetet har strukturerats i tre delar eller tre aktiviteter som sker parallellt och interagerar. Teori (andra personers verk), Skissa (jag skissar själv) och Reflektera.

I *Teori* delen ingår bland annat att ta del av andra personers och resenärers skisser och alster. Den har fokus på att inhämta material från andra personer och platser. Delkomponenten *Skissa* har däremot fokus på mitt eget skissande, att exempelvis på plats aktivt skissa med penna och papper. Den tredje delkomponenten *Reflektera* kan definieras som aktiviteten där de inhämtade intrycken och erfarenheterna analyseras och omsätts i en ny form.

Om illustrationen ovan beskriver den praktiska uppdelningen mellan arbetets delar så erbjuder följande tankemodell, se figuren på nästa sida, en beskrivning av processen i själva skissandet. Processen sammanfattas med följande steg eller aktiviteter; *Se*,

Upptäcka, Reflektera och Kommunicera. Denna process har ett mer linjärt flöde, där första steget börjar med att *Se* sin omgivning. Det andra steget består av att *Upptäcka* det man ser, att välja ut information. Tredje steget kan beskrivas med ordet *Reflektera* där en analys av det man upptäckt sker. Det fjärde och avslutande steget är att *Kommunicera*, dela med sig av sina upptäckter. Det sker även, enligt min erfarenhet, återkopplingar mellan de olika stegen. Till exempel genom att kommunicera om en upptäckt kan innebära att man upptäcker något nytt osv. Beskrivningen ovan ska endast ses som en förenklad modell med avsikt att försöka konkretisera vad som sker under arbetet med att skissa. Den har formulerats som ett verktyg att förstå och sätta ord på vad som upplevs under skissresans gång och inte för att vetenskapligt beskriva processen.

Process:

Se → Upptäcka → Reflektera → Kommunicera

En förenklad beskrivning av skissprocessen med formulerade delsteg i processen.

Förberedelser

Bakgrunden till arbetet är, för att citera min programbeskrivning; ”Att utveckla mitt förhållningssätt som landskapsarkitekt till skissandet i samband med studieresan”. Med ordet skissa avses i detta fall handlingen att aktivt, med exempelvis penna och papper, tolka upplevelsen på platsen. Via sinnen registreras platsen och omsätts till en avbildning på pappret. Samtidigt bearbetats intrycken från platsen och avbildningen på pappret i hjärnan hos den skissande personen. Det är utförandet av denna process, resultatet på pappret i kombination med processen i hjärnan, som utgör kärnan i arbetet. Angreppssättet till uppgiften är från den praktiserande landskapsarkitektens synvinkel där processen studeras genom att själv skissa och göra en skissresa.

Inledningsvis läggs fokus på att söka och samla tidigare personers alster kring temat reseberättelser och skisser. Allt eftersom arbetet pågår är det uppenbart att ämnet rymmer mera material än vad som är möjligt att ta till sig under den avsatta tidsperioden. Därför kan min sammanställning inte ge mer än ett smakprov av vad man kan vänta sig finna. Sammanställningen är inte på något sätt heltäckande utan dess innehåll är baserat på mitt upplevda behov för att kunna uppnå mitt mål med arbetet. Vissa verk har infogats i samlingen under arbetets gång och andra har senare utgått. De rekommendationer och synpunkter som jag fått av min handledare Pär Gustafsson, professor i landskapsarkitektur, har varit till stor hjälp. Det var även under dessa samtal (Gustafsson) som jag blev introducerad till de fantastiska verk och reseskisser som skapats av Vibeke Dalgas, arkitektur professor emeritus. Från första kontakten med trycksaken Reseskisser – Städer och landskap (Dalgas, 2003), publicerad i samband med Vibeke Dalgas utställning 2003, i Lund, har jag återkommit till dessa skisser. Känslan och intensiteten som skisserna förmedlar har både inspirerat och lett mig i mitt eget sökande efter ett språk att bearbeta och skissa både platser och upplevelser på. Ett exempel av dessa skisser ges i skissen från bergsbyn Poli i Italien, se figuren på nästa sida.

Referensmaterial

Det har varit viktigt att ta del av andra personers reseberättelser och skisser samt även arbeten av en mer teknisk karaktär kring ämnet att teckna och skissa. Detta referensmaterial har samlats och studerats speciellt under den inledande fasen men även senare under arbetets gång. Nedanstående sammanställning ger en övergripande bild över kärnan av det utvalda bakgrundsmaterialet.

Ink-Line Sketching, av Paul Laseau (Laseau, 1987)

En inspirerande och väl strukturerad bok om att skissa med bland annat tuschpenna och en fokus på arkitekter och formgivare. Författaren är väl insatt i problematiken med att skissa ute på plats och erbjuder en uppmuntrande guide till att angripa skissandet.

Poli 1983
Vibekke

Tidig morgon i bergsbyn Poli. En skiss gjord av Vibeke Dalgas. Lazio, Italien, 1982. Skissen förmedlar en stark närvarokänsla och berättar om byns relation till sin omgivning på ett intensivt och expressivt sätt. (Bildkälla: Dalgas, 2003)

Landscape by sketching, av Alojzij Drašler (Drašler, 2005)

Inspirerade och tankeväckande bok med många och varierande exempel på skisstekniker. En blandning av både praktiska och mer teoretiserande inslag.

Trädgårdsresan, av Lars Holmer och Lars Krants (Holmer & Krants, 1997)

Bilder, akvareller, skisser kompletterar en berättande text. Boken är en helhetsupplevelse och mycket inspirerande.

Reseskisser – Städer och Landskap, av Vibeke Dalgas (Dalgas, 2003)

Katalog till Vibeke Dalgas utställning i Lund. Fascinerande och inspirerande skisser med kompletterande text. Många exempel på skisser som demonstrerar skissens, i mitt tycke, oöverträffliga förmåga att förstärka och renodla en upplevelse eller en plats och i sin tur förmedla den till betraktaren.

Trumpetvine Travels, av Martha (Trumpetvine Travels, 2008b)

En inspirerande och praktiskt orienterad webbplats med en blogg om att skissa, resa och skriva. Bloggen ger bra råd om hur man kommer igång med att skissa allt förpackat i en lättsmält men ändå saklig och innehållsrik form.

Rejse i Kina, av Steen Eiler Rasmussen (Rasmussen, 1958)

Resedagbok med skisser och kompletterande text. Skisserna och texten skapar en intressant helhet. Skisserna är utförda med en intressant och inlevelserik teknik.

Skissa i praktiken

Skissen är mediet för arbetet och därför är det viktigt att tidigt etablera en vana att skissa regelbundet parallellt med övriga uppgifter som litteraturstudier och reseförberedelser etc. Det viktiga är inte vad man skissat till en början utan att man skissat överhuvudtaget. Att skissa är en färdighet som kan övas upp, desto mer tid man ägnar åt att skissa desto bättre blir man. Det är avgörande att regelbundet hålla igång skissandet för som med alla färdigheter behöver man kontinuerligt arbeta med den för att behålla sin dagsform. Paul Laseau drar paralleller mellan den uppövade skissfärdigheten och en atlets träning (Laseau, 1987):

“Drawing skills, like athletic skills, require constant conditioning to assure peak performance; when we fail to exercise them, we lose perception, concentration, relaxed awareness, and dexterity.”

RESESKISSER

Det är även viktigt att öva sig skissa under olika förhållanden. Det är en sak att skissa av ett objekt i en tillrätt lagd miljö inomhus och en helt annan sak att skissa av en stadsmiljö på plats. Det finns ett flertal faktorer utanför ens kontroll som exempelvis vädret, kylan eller värmen. Begränsningen i tid, platsen är i ständig förändring, människor och objekt rör sig eller man har bara en viss begränsad mängd tid att slutföra sin skiss på plats. Utmattning, ens eget välbefinnande är direkt kopplat till vilken dagskondition man befinner sig i skissandet. Det är några av de olika faktorerna som påverkar förmågan att skissa på plats. Det bästa sättet att bemästra problemen är att öva i så många situationer som möjligt och förbereda sig väl. Vädret är svårt att göra något åt, men däremot kan man försöka lindra effekterna av det, en flaska med vatten att dricka i hettan är alltid väl investerade pengar. Packa med ett extra litet mellanmål i form av nötter, torkad frukt eller något sött att förebygga lågt blodsocker. Att skissa kräver en stor del av ens koncentration och man förbrukar mycket mera energi än man först kan tro.

Val av material

Det finns många olika sätt att skissa och skapa bilder. Vilket sätt som passar bäst är individuellt och något man behöver pröva och experimentera sig fram till. Innan arbetets början har jag haft störst erfarenhet av att arbeta med blyerts och kol i olika former. Genom kombinationen av olika hårdhetsgrader på blyertsen kan man uppnå en stor spännvidd av valörer och skapa en dramatik i spänningen mellan den nakna pappersytan och riktigt mörka partier av blyerts. Genom att variera sorten av papper allt från dess kvalitet, tjocklek och ytstruktur förändras både skissupplevelsen och de uppnådda resultaten. Det är värt att pröva både olika pennor och olika sorters papper.

Varje medium har olika uttryckssätt och potential vilka man bäst bemästrar genom att öva. Det är även lärorikt att ta del av och studera andra personers alster. Inför mina kommande skisser är jag relativt trygg med blyerts men samtidigt finns lockelsen av att pröva något annat. Under en studieresa till Frankrike i kursen projekt 3 på Alnarp provade jag att göra en enkel skissdagbok med tuschpenna. Resultatet av dessa skisser om något förenklade blev överraskande positivt. Tuschpennans skärpa och svärtans kontrast mot det vita pappret skapar en fängslande intensitet. Processen av att omtolka omgivningen till några välavvägda streck, åtminstone i teorin, känns tilltalande och lockande. Baserat på denna tidigare men korta erfarenhet av tusch och mina intryck från det insamlade referensmaterialet faller valet på tuschen.

Att ta till sig ett relativt nytt medium kräver mera inledningsvis. Mer tid och energi får läggas på att utforska och bemästra tuschpennans egenskaper och uttryckssätt. Det är inte alltid en enkel process med efterhand ger arbetet resultat. Tusch är svårare att skissa med, enligt min uppfattning, och kräver mera av personen som skissar men belöningen är större när man väl lyckas göra något bra. Blyerts är mera förlåtande som medium men saknar kraften i tuschens svärta som om rätt använd utövar en förtrollande känsla och inlevelse hos betraktaren. Till mina skisser används enkla tuschpennor av märket

Staedtler pigment liner. Tjocklek på spetsen varierar från 0.05 till 0.2 och 0.3 millimeter. Alla skisser kommer att utföras i en skissbok med tomma blad och en ungefärlig storlek av 17 cm × 20 cm.

Val av platser

Valet av platser att skissa på är baserat på mitt eget intresse och platsernas förmåga att fånga min uppmärksamhet. Till den första resan valdes tre parker eller trädgårdsanläggningar med olika karaktär och olika tidpunkt för deras tillkomst. Slottsparken vid Versailles, Parc André-Citroën och Parc des Buttes-Chaumont i Paris. Det är alltid svårt att i förväg planera var man kommer att skissa och av vad men genom att välja ut platser som intresserar och avsätta tillräckligt med tid brukar det lösa sig själv väl på plats.

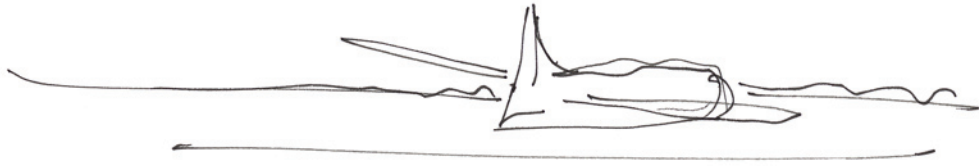
Om den första resan till Paris består av tre större och mer fokuserade skisstillsfällan skissar jag mera kontinuerligt under resans gång i Spanien. Erfarenheterna från Paris bekräftade Paul Laseau (Laseau, 1987) iakttagelse av sambandet mellan skissandet och vikten av att ständigt hålla i gång förmågan. Resultatet blir bättre av att skissa kontinuerligt och inte bara vid de tillfällen man verkligen vill fånga en plats. Därför sattes inte en ensidig fokus på Alhambra och Ronda under den andra resan utan hela resan fick bli en kontinuerlig skissprocess. Detta lite modifierade angreppssätt mellan de två resorna, till Frankrike och Spanien, återspeglar sig delvis i resultatet. Materialet från Spanien utgör en mer kontinuerlig dokumentation och skissaktivitet.

ett Frankrike

Flight NB537 to CDG 1750

*Triumfbögen
Paris*

Flight NB537 to CDG 1750

En solig och varm höstdag. Det blåser en frisk vind från Öresund och vågorna bryter mot stranden. De kommande dagarna blir den första längre resan att utforska med skisser. Tre större trädgårdsanläggningar från skilda tidsepoker och ideal har i förväg valts ut. Men innan besöket i Paris blir det en avstickare till Metz i nordöstra Frankrike och några dagar med lite mer avslappnade och spontana skissövningar.

Efter planet har lämnat startbanan på Kastrup går resan ned rätt smidigt. Det har redan börjat mörkna innan vi börjar gå ner för landning på Charles de Gaulle. Genom

Pi vägg till Metz

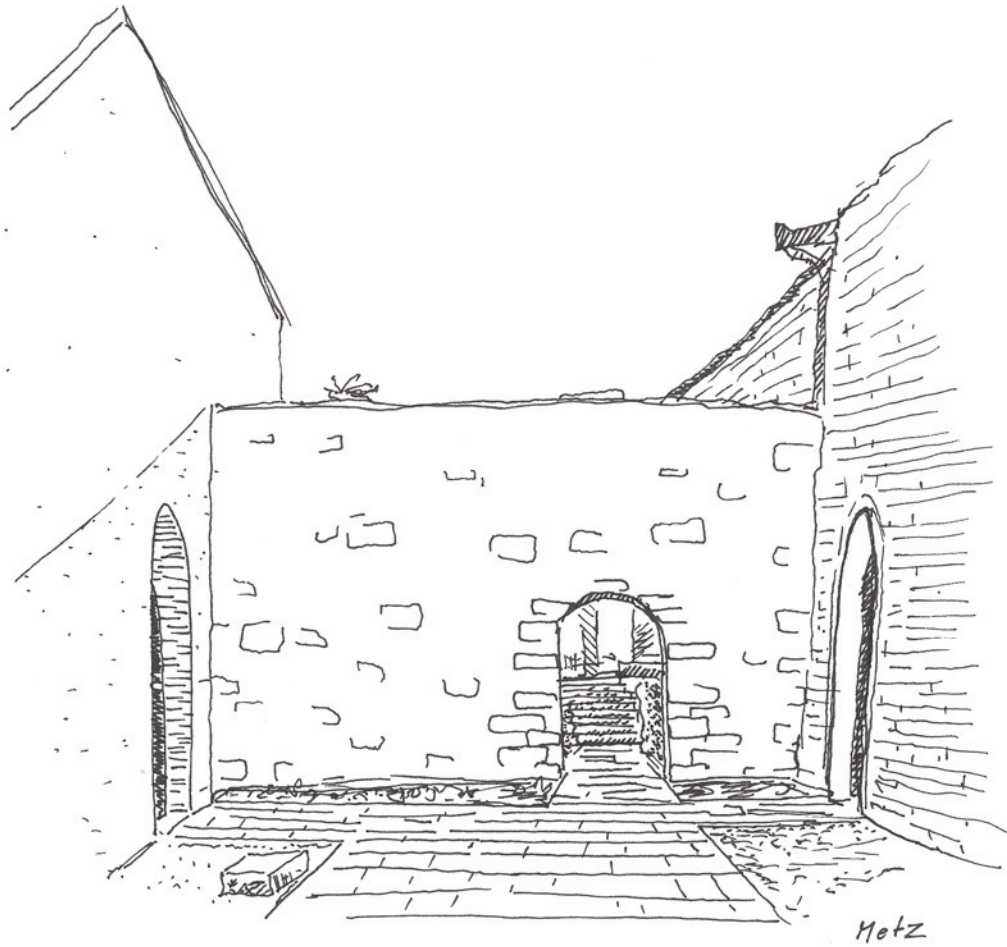
kabinfönstret ser man ett urbant landskap av ljuspunkter avteckna sig mot marken. Från flygplatsen går nästa etapp av resan med hyrbil österut. Efter att lämna Paris och ringleden bakom oss når vi lite innan midnatt hotellet i Reims.

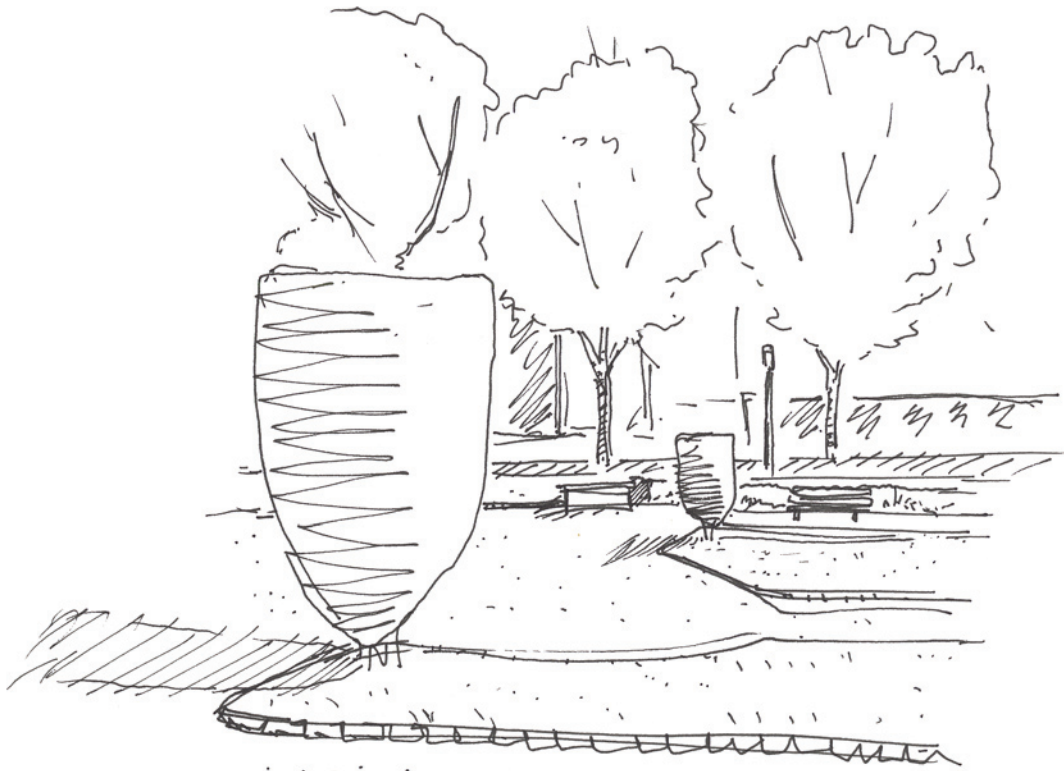
Nästa morgon går färden vidare mot Metz och ett böljande landskap uppenbarar genom vindrutan allt eftersom solen stiger ovan horisonten längs motorvägen. De kommande dagarna blir en kombination av snabba skisser vid sidan om deltagandet i trädgårdskonferensen, the 7th International Conference: Garden without Limits, som är den egentliga orsaken till Metz vistelsen.

En skiss av några parkbänkar blir den första väl på plats. Att börja med några kravlösa och enkla skisser som uppvärmning underlättar inför mer avancerade övningar. Det finns flera platser och motiv som väcker intresset av att skissa och en smal passage mellan en äldre kyrka med en mur blir ännu ett lämpligt motiv. Genom att pröva olika motiv och platser erbjuds många tillfällen skissa. De lite oplanerade och spontana skisstillfällena i Metz ger upphov till en varierad blandning av både park och byggnadsbetonande verk. I efterhand kan jag konstatera att uppvärmningen de första dagarna hade en positiv effekt på de kommande skisserna.

Resan tillbaka till Paris avslutas med en incheckning på hotellet och en sen middag.

Hetz
Park utanför
Konferensanläggningen

En varm och solig höst dag.

Morgon i Parc André-Citroën

Lördag morgon och ohälsosamt tidigt beger vi oss halvt vakna från hotellet för att med Metrons hjälp ta oss tvärs genom staden till dagens första anhalt. Parc André-Citroën är ännu bara en fiktiv föreställning i huvudet konstruerad av vad andra berättat, andra skrivit och en sedd men högst skissartad illustrationsplan. Den är med andra ord ett begrepp utan någon reell koppling till den verkliga platsen. Förväntningar och frågor som söker svar, andra frågor som kommer att väckas, men innan finns det något viktigare att ta itu med, ingen park bör upplevas utan att först ha avnjutit en frukost. Väl framme på metrostationen börjar vi sakta leta oss i riktning mot parken och samtidigt rekognosera terrängen efter en plats att äta.

På hörnan av ett kvarter inte långt från Parc André-Citroën finner vi en liten servering där vi beställer en kaffe och några croissanter med lite marmelad och honung. Under tiden vi avnjuter frukosten börjar Paris vakna till liv, lite mera rörelse på gatorna och någon enstaka joggare som passerar förbi fönstret. Solen har gått upp och även om morgonen fortfarande är kylig ser det ut att bli ytterligare en behaglig dag. För att väcka liv i hela skissprocessen görs en snabb skiss mellan tuggorna av croissanten och några munnar kaffe. Tuschpennan känns bra i handen och upplevelsen av det tidigare skissandet i Metz finns fortfarande relativt färsk i minnet. Dagens planerade schema med ett parkbesök på morgonen och sedan en lunch bortom Eiffeltornet för att avslutats med ett andra parkbesök innan kvällen verkar vara ett bra upplägg.

Parc André-Citroën ligger i 15:e arrondissement och invigdes officiellt 1992. Den är ett resultat av en tävling med målet att skapa en park för områdets behov och till de boende. Platsen bestod tidigare av 14 hektar industrimark belägen längs floden Seine som flyter genom Paris. Bakom ett av de två vinnande tävlingsförslagen stod den franske landskapsarkitekten Gilles Clément tillsammans med arkitekten Patrick Berger. Parkens tillkomst och Gilles Clements ställningstagande om trädgårdens ständiga förändring (Clément, 1995) gör Parc André-Citroën till en intressant plats värd ett besök. En process där den naturliga successionen i samspel med människan, trädgårdsmästaren (Clément, 1995) formar vår omgivning.

Parken är intressant som en representant av samtida landskapsarkitektur även om den skapades för över ett decennium sedan. Resonemanget och teorin bakom dess utformning gör den relevant. Gestaltningen av parken består inte av ett godtyckligt val av former utan strukturen motiveras genom ett intellektuellt resonemang. Parken och dess utformning är en symbios mellan de två vinnande tävlingsförslagen.

Med den sista croissanten uppäten är det dags att bryta upp och bege sig till parken. Morgonluften är fortfarande kylig när vi kliver ut på gatan och hoppet står nu till solens förmåga att snabbt värma upp staden. Den sista biten går längs gator kantade med några små butiker i bottenvåningen blandat med vad som ser ut som bostäder i våningarna ovan.

Breakfast
Paris
11 oct 2008

Framme vid början av Parc André-Citroën möts besökaren av en entré i parkens nordvästra hörn. Innanför grindarna fångas blicken av en stenlagd och rak gång som leder blicken inåt. Sidorna av gången kantas av fem formstarka och monumentliknande element på rad. Varje element består av hårdgjord konstruktion med växter på toppen som är omsluten av en lägre klippet häck. Entrérummet gör ett starkt intryck och dess strikta form förstärks i kontrasten till de friväxande träden runtom. Besökaren rör sig längs den raka axel som mynnar ut i en stor öppen och rektangulär gräsyta i centrum av parken. Den öppna rektangulära platsen i centrum är orienterad med ena kortsidan mot Seine och motstående kortsida avslutas i två större orangerieliknande byggnader.

Den stora gräsytan omges av en kanal med vatten. Vatten är ett genomgående element i anläggningen som manipuleras och används på olika sätt. Vattnets rörelse och form förändras längs en upplevd axel vinkelrät mot Seine. Genom att manipulera utformningen uppnås allt från blanka vatten speglar, lekfulla fontäner till brusande forsar. Vattnets väg och dess förändring är en viktig del av parkens struktur.

Området norr om den rektangulära och öppna gräsytan består av ett flertal mindre delar. Området invid den nordvästra entrén är designad enligt "Garden in motion" och är en trädgård som befinner sig ständigt i ett stadium av förändring (Clément, 1995). Gilles Clément uttrycker det "Here the gardener only regulates, nature dominates", här justerar endast trädgårdsmästaren, naturen dominerar. Tillståndet av ständig förändring som Gilles Clément arbetar med består av naturens succession, en process som varje person med lite praktisk erfarenhet har upplevt. Oavsett hur envist man klipper och trimmar sin trädgård verkar den alltid leva sitt eget liv som om den har en inneboende vilja av sig själv. Det är denna process av förändring som Gilles Clément anser att vi skall bejaka. Genom att skapa trädgårdar som tillåts förändras på naturens egna villkor där människan arbetar med naturen och inte mot den.

Som lite av en kontrast till den första trädgården av Garden in motion står de sex andra små trädgårdarna eller "The Serial Gardens" (Clément, 1995), serieträdgårdarna. De representerar var för sig olika stadium eller tillstånd och har en tydlig mänsklig signatur. De sex serieträdgårdarna liknas vid sex olika ögonblickbilder av naturen, tillstånd, jämfört med "Garden in motion" som kan liknas med en film, något i ständig rörelse (Clément, 1995). Därför kräver också de frysta tillstånden ständig korrigerande av människan för att bevara sina frusna tillstånd. Tillsammans belyser de sju trädgårdarna Gilles Clément argumentation och teoretiserande kring den föränderliga trädgården, baserad på samspelet mellan människan, trädgårdsmästaren och naturen i form av successionen.

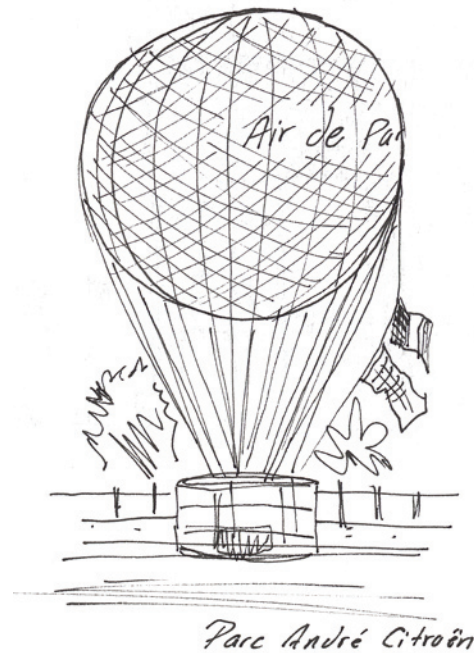
Oavsett om man förstår eller är medveten om Gilles Clément bakomliggande tankar av parkens innehåll uppvisar parken en intressant rumsbildning och komposition och som besökare lockas man till rörelse. Ett flertal av personerna i parken denna lördagsmorgon använde parken för rekreation och motion. Det finns något i helheten som lockar till aktivering och rörelse. Om det är de övriga besökarnas aktivitet eller morgonkyllan som ännu hängde kvar i parken lämnar jag öppet.

*Parc André Citroën
Entre*

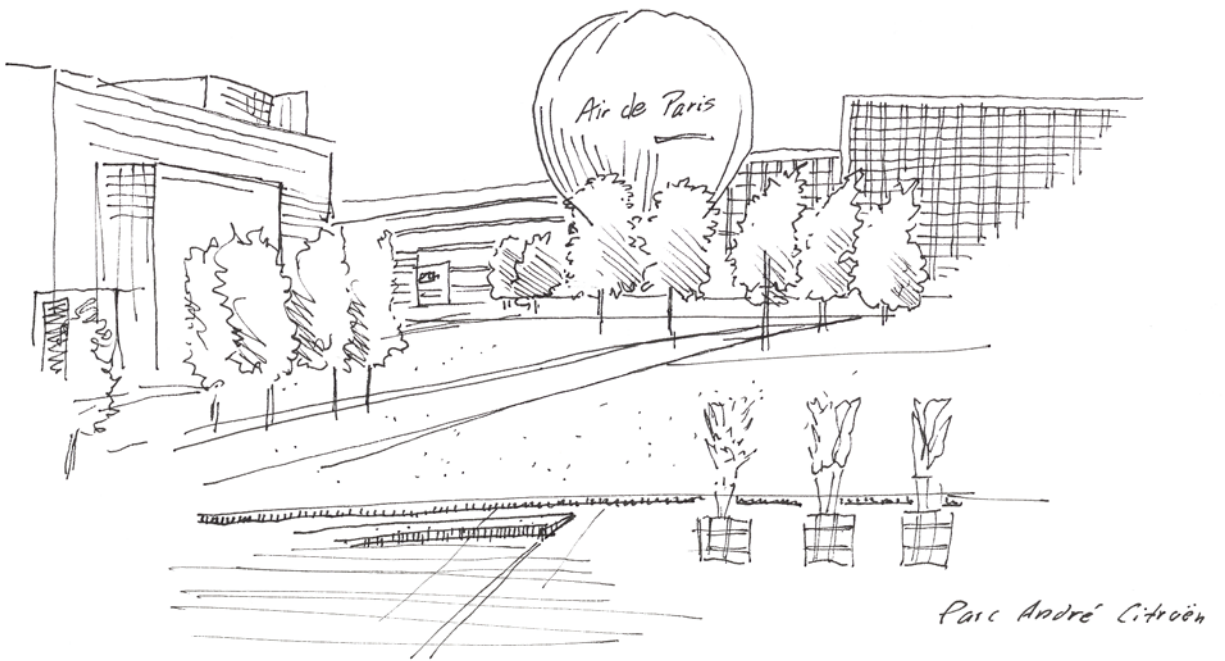
RESEKISSER

I parkens mitt finns den stora och öppna rektangulära gräsytan. Själva ytans storlek och orientering till de två stora byggnaderna i dess ena kortsida väcker tankar till något hämtat från anläggningar av typen Versailles. De väldiga proportionerna känns som hämtade ur barockens ideal, där människan, eller regentens makt bekräftades i det kringliggande landskapet. Belägen i rektangelns nedre hälft mot Seine, på den öppna gräsytan, finns en luftballong med möjlighet att beskåda parken från ovan. Genom hela parken går en diagonal i form av en gångväg som skär gräsytans övre hälft. Det är också längs med denna gångstig som några få träd är placerade i grupper på den stora gräsytan.

Känslan av att det finns flera lager bakom gestaltningen kopplade till ett intellektuellt resonemang präglade upplevelsen i parken. Det finns något mer att upptäcka vid en närmare studie och parken har en inlärningskurva som kräver ett aktivt intresse för att bemästra. Men även om man kopplar bort allt teoretiserande som besökare erbjuder parken en intressant upplevelse. Kanske är det förmågan att tillgodose flera behov samtidigt som gör den intressant.

En sista skiss i Parc André-Citroën. Invid ett av de stora växthusen står formklippta *Magnolia grandiflora* i ett rektangulärt mönster. Dessa pelarformade vintergröna magnolior på rad placerade i ett strikt mönster skapar en formell och formstark upplevelse.

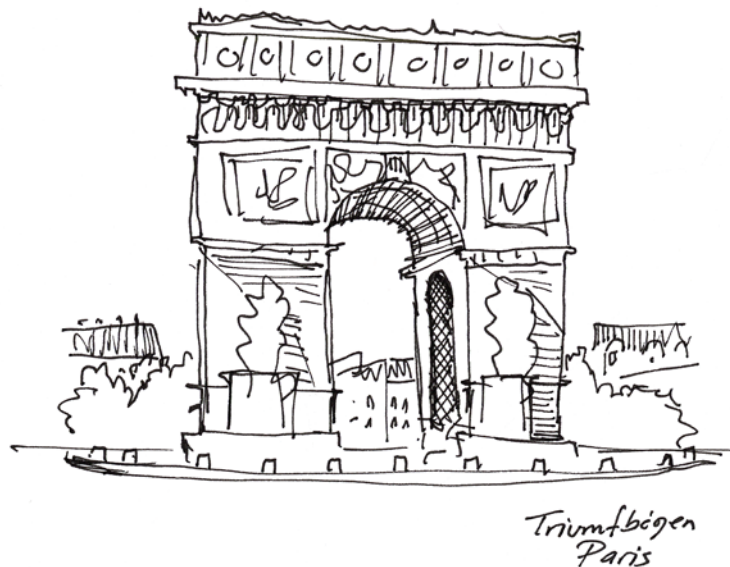

RESEKISSER

Magnolia
Formklippt
~4m höga

Efter att ha spenderat förmiddagen i parken avrundades besöket med en lunch på stan. Valet föll på ett ställe med en solbelyst uteservering. En fräsch Salade Niçoise med krispig sallad och ansjovis gav nya krafter att fortsätta skissandet på eftermiddagen.

Innan dagens nästa planerade parkbesök fanns det utrymme att vandra runt och se på staden. Efter att vi korsat Seine sökte vi oss sakta upp mot Triumfbågen. En monumental valvbåge placerad på Place Charles de Gaulle. En plats där ett flertal avenyer och boulevarder sammanstrålar till ett komplicerat trafikkaos som avskräcker vanliga dödliga från att köra bil i Paris. Ändå flyter allt på i en fascinerande rytm när en mängd fordon i bredd cirkulerar runt Triumfbågen.

Parc des Buttes-Chaumont

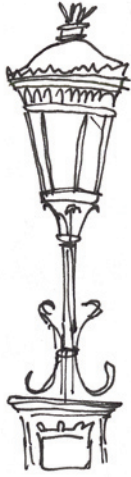
Efter ett otal trappsteg och en lång uppstigning från Metrons djup möts vi av trafikljudet från gatan. Några spridda gulbruna platanlöv ligger på marken och värmen från eftermiddagssolen gör sig påmind. En stund av obeslutsamhet råder innan blicken leds längs med det svartmålade järnstaketet som omger Parc des Buttes-Chaumont. Redan efter en kort promenad längs trottoaren uppenbarar sig den sökta entrén in till parken. Järngrinden är uppställd och på var sin sida kröns öppningen av sirligt dekorerade gatlyktor. Entrén liksom den stenlagda vägen innanför väcker associationer till begrepp som klassisk och 1800-tals park.

Nästan omedelbart innanför grinden ställs man inför ett vägval, vilket riktning ska man välja? Åt alla tre håll kröker sig vägen svagt vart efter den följsamt slingrar sig bortom den kuperade terrängen. Storvuxna träd breder ut sina kronor där de står i slutningarna. Detta är en plats dit man kommer för att koppla av och strosa. Flertalet bänkar är fullsatta med personer i alla åldrar, vissa i full konversation medan andra bara njuter av solen och iakttar folkvimlet som passerar förbi. Det råder en behaglig och inbjudande stämning.

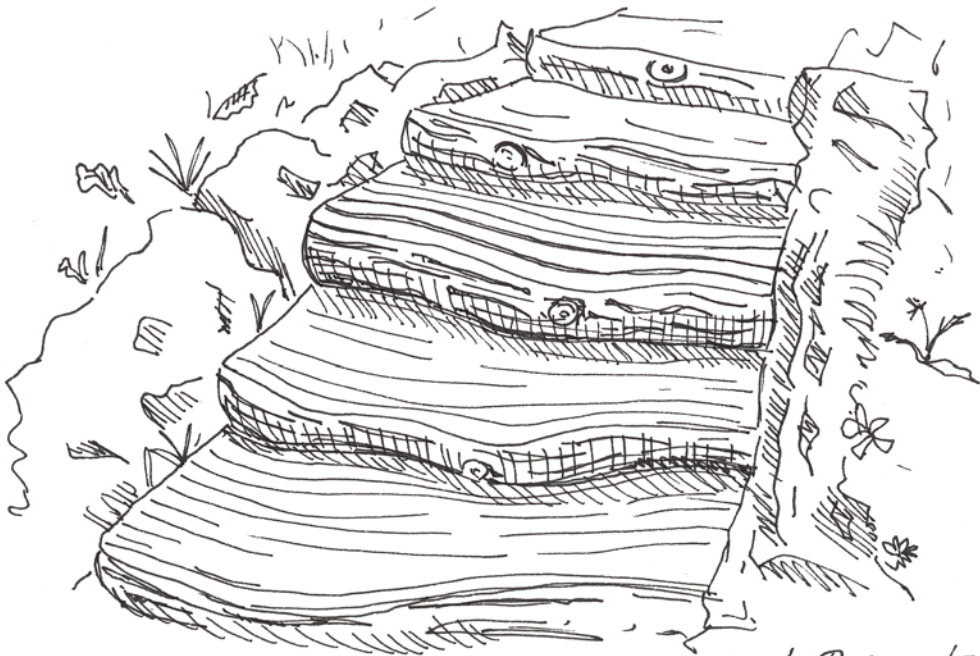
Vägen till höger leder svagt uppåt och krönets överblick ter sig allt mer lockande. Vägarne kantas av två svagt upphöjda trottoarer och man kan ana en tanke av trafikseparation. Men idag går man lika obehindrat mitt på vägbanan som på trottoarerna. Invid några buskar på vänster sida uppenbarar sig en något brant men trappstegs försedd stig uppåt. Då den smala stigen med trappsteg verkar erbjuda en genväg uppåt är valet inte svårt. Stigen kantas av ett räcke i armerad betong format att efterlikna trädstammar med ett tydligt barkmönster. Även betongkanten längs stigen efterliknar liggande trädstammar med spår av regelbundet avsågade grenar.

Väl upp på krönet skymtar vi en stig som försvinner in mellan trädstammarna i en dunge längre bort. På båda sidor av gångstigen finns två sluttande grässlånter varav den närmsta är nästintill helt belagd i sol. Denna grässlånt är perfekt att avnjuta en varm och klarblå oktoberdag, vilket bekräftas av de många besökare som grupperat sig i gräset. Även om man befinner sig mitt i storstaden utgör parkens kuperade terräng och skyddet från trädskronorna en temporär tillflyktsort för den som vill koppla bort trafikljudet och det ständiga sullet av bilar. Dessutom kan man avnjuta en magnifik utsikt över delar av Paris och även Sacré-Cœur Basilica belägen på Montmartre lär skymta mot horisonten ovan trädtopparna.

Sjelva parken Parc des Buttes-Chaumont är anlagd i ett område av övergivna stenbrott som länge hade använts som avstjälpnings plats för skräp men även för offentliga avrättningar. En av klippformationerna förstärktes genom att en konstgjord sjö anlades vid dess fot och ett tempel uppfördes på toppen. I en grotta finns ett 30 meter högt vattenfall som störtar ned mot åskådarna vid dess fot. Slingrande stigar leder besökarna runt den anlagda sjön och erbjuder växlande vyer över parken likväl som Paris omgivning. Jean-Pierre Barillet-Deschamps, Baron Haussmann och Jean-Charles Alphand var involverade i anläggandet av parken. (Phaidon, 2000)

Parc des Buttes-Chaumont
11 okt 2008

Parc des Buttes-Chaumont, Betong trappa
tré imitation

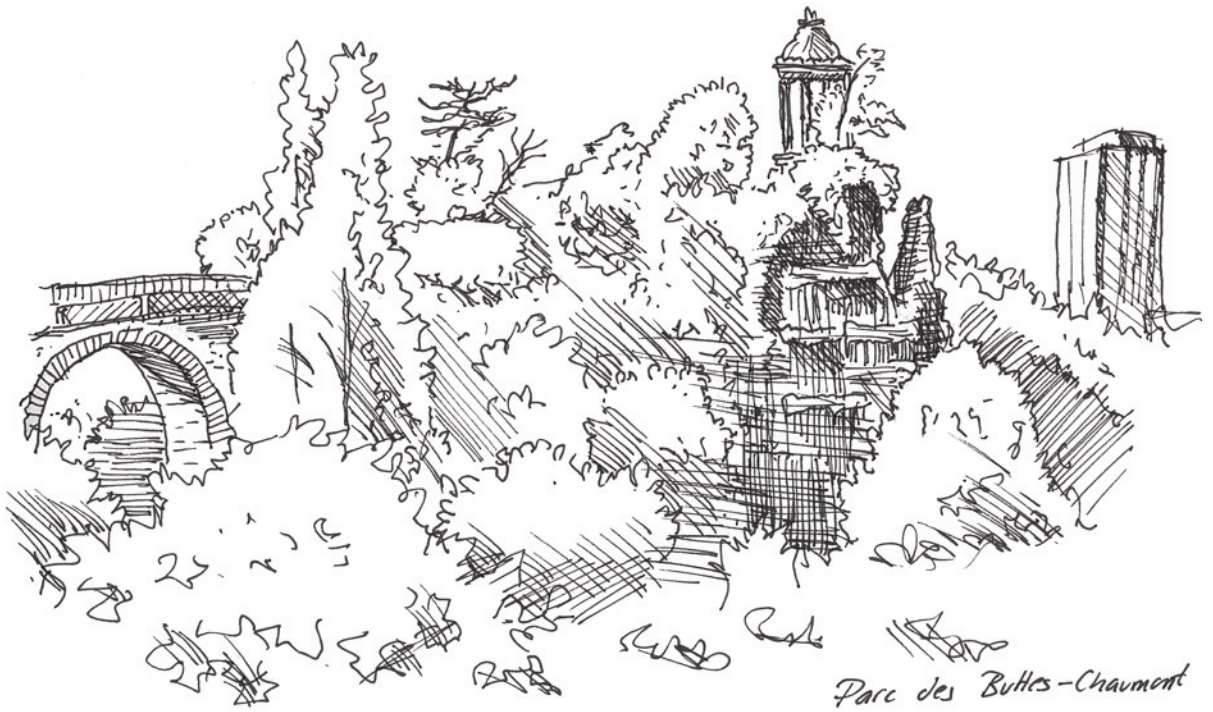
RESEKISSER

Parken invigdes år 1867 och är en representant för en picturesque stil inom trädgårdskonsten, med element som slingrande stigar i ett stiliserat och böljande pastoralt landskap, en anlagd grotta och sceniska siktlinjer. Det är slående hur väl genomtänkt och regisserad ens vandring längs stigarna är. Terrängens höjdskillnader används till parkens fördel och dramatiserar upplevelsen på platsen. De fria siktlinjerna som ständigt växlas, när vissa stängs ersätts de av andra. Denna inbyggda dynamik i nyttjandet av terrängen och parkens läge i staden kittlar sinnena och bidrar till dess njutning. Det är lätt att förstå parkens popularitet och varför den används till den grad den gör.

Parken har en blandning av exotiska trädslag med flera som härstammar från Asien som exempelvis ginkoträd och olika cederträd. En stark blickpunkt i parken är klippan som reser sig nästan lodrätt ur den anlagda sjön med ett tempel på toppen. Förlagan är det antika romerska templet av Sybil i Tivoli, Italien (Phaidon, 2000). Vägen mot toppen av klippan och templet går över en bro som med sitt valv sträcker sig över en ravin. Stigen slingrar på klippan och leder besökaren högre och närmare toppen. Väl framme vid templet erbjuds en panoramisk vy ut över staden med parken i förgrunden.

En del av lockelsen med templet är hur spänningen stegvis byggs upp genom att man på håll kan skymta klippan och templet utan att helt se vägen som leder dit. Ömsom döljs sikten av träd och ömsom av terrängen för att åter igen öppna upp sig. Spelet med det närliggande kontra det avlägsna och ouppnåeliga skapar ett begär av att ta sig vidare bortom nästa krök. Det är åter ett bevis på hur väl arrangerad och planerad upplevelsen i parken är. Ett spel med här och där, tillgängligt och otillgängligt, synligt och dolt, ett spel med kontrasterna mellan dessa motsatser.

Besöket i Parc des Buttes-Chaumont avslutas med en crêpe rullad i socker och fylld med Nutella kräm under en sista tur kring den nästan spegelblanka vattenytan vid klippans fot. En dag med två lyckade besök i två helt olika parker och mängder med nya intryck att arbeta vidare med känns bra.

Versailles

Söndag morgon och planen för dagen består av en heldag vid slottet Versailles och att vandra runt i den tillhörande slottsparken. Det blir ytterligare en dag i raden med sol och ett perfekt väder att skissa i utomhus. Efter en enkel frukost på hotellet beger vi oss ner i metron till tågstationen med anslutande tåg mot staden Versailles belägen lite väster om Paris.

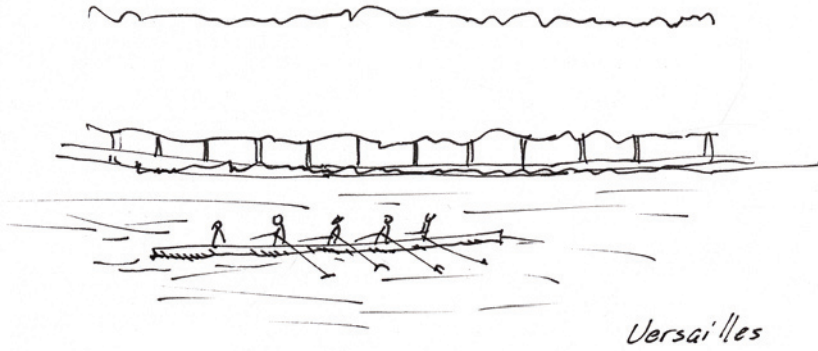
Ursprungligen började slottet Versailles som ett enkelt jaktställe åt Ludvig XIII och en temporär tillflyktsort. Det var först då Ludvig XIV kom till tronen som intresset att lämna Paris och flytten av hovet till Versailles påbörjades. Genom flytten inleddes en omvandling och upprustning av slottet med tillhörande trädgårdar. André Le Nôtre fick uppdraget, som trädgårdsmästare hos Ludvig XIV, att ansvara för ombyggnaden och planeringen av slottsparken. (Lablaude, 2005)

Dagens Versailles som en besökare ser består av flera delar som tillkommit under olika tidsperioder. Det första man slås av när man står inför trädgårdsanläggningen är parkens kolossala storlek. När man ser ut över anläggningen från terrassen vid slottet känns skalan gigantisk. Blicken följer linjer som alla sammanstrålar vid horisonten bortom Grand Canals vattenspegel. Redan då anar man att detta inte är någon endagsupplevelse att se hela parken.

Känsla av att gå ner för trapporna är storslagen, här ligger hela slottsparken vid våra fötter till besökarens njutning. Känslan av att vara den som regerade hela kungadömet måste ha varit ofantligt större. Det är som hela anläggningen förstärker ens egen betydelse, känslan av att vara centrum. Det är gripande hur en omgivning kan återspegla ens eget ego till den grad att man tillslut ser sig själv som centrum för dess skapelse. Samspelet mellan omgivning och människan framträder starkt i utformningen, jämfört med Gilles Cléments ”Garden in motion” (Clément, 1995) finns här en stark närvaro av den tuktande och kontrollerande trädgårdsmästaren. De formklippta buxbomsornamenten och bokhäckarna runt alla boskéer kräver ett kontinuerligt arbete för att behålla sin form.

Ett otal fontäner omgivna av vattenfyllda bassänger är strategiskt utplacerade. För tillfället är de avstängda och man är tvungen att föreställa sig kaskaderna av vatten och det plaskande ljudet när de bryter den blanka vatten ytan. Däremot skänker den gigantiska Grand Canal en spegelbild av himlen och trädraderna i dess närhet. Själva namnet Grand Canal på denna korsformade och gigantiska bassängkonstruktion är valt för att leda tankarna till staden Venedig och dess Grand Canal (Lablaude, 2005). Den ska även ha haft en flotta i miniatyr för kungens nöje. Idag finns istället några roddbåtar att låna om man skulle vilja pröva. Ett par tävlingsroddare glider förbi i sina långsmala och smäckra båtar en bit bort.

Slottsparken är ett populärt utflyktsmål med många besökare en dag som denna soliga söndag. Promenaden går längs kanten av Grand Canal i skydd av trädraderna som följer vägen. Mellan trädstammarna skymtar det glittrande vattnet. Parken i Versailles har börjat skifta i en gul nästan gyllenbrun höstfärg som ger upphov till en varm färgton när

12 October 2008

RESEKISSER

solljuset silar genom lövverket. Väl framme där de två huvudaxlarna av Grand Canal skär varandra i ett kors väljer vi den högra axeln som leder mot det fristående slottet Grand Trianon.

Grand Trianon uppfördes under Ludvig XIV och användes som en plats där de kunde dra sig undan livet vid hovet till fördel för ett mer privat. Det är idag beklätt med rosa marmor och omges av en egen slottsträdgård med buxbomsparterrer och blomsterplanteringar. Slottet ligger lite avsides från resten av den formella trädgården som omger slottet Versailles. Grunden till huvudentrén vid Grand Trianon glittrar i solen med sina förgyllda spetsar av böjda och spetsiga former.

På vägen tillbaka mot den mer formstarka delen av slottsträdgården, närmare slottet Versailles, med boskéer och klippta parterrer hamnar vi på en liten avväg som leder mot några lägre byggnader. Det är lätt att vandra omkring och låta sig ledas av parken. Det dyker upp många tillfällen då man bara stannar till och betraktar omgivningen innan upptäcktsfärden fortsätter. På vad som liknar en bakgård känns det passligt att ta en paus i vandringen och skissa. En stenvägg med en öppning leder upp mot huvudbyggnaden dold bakom ett äldre exemplar av ett katalpaträd skapar ett intressant motiv. Stenläggningen består av något i klass med storgatsten och en lagd vattenavrinning i sten avtecknar sig i grindöppningen.

Efter pausen går färden vidare och snart möts vi av vad som visar sig vara entrén till Petit Trianon. Ett fristående slott som är känt för att bland annat Marie Antoinette

Grand Trianon
Versailles

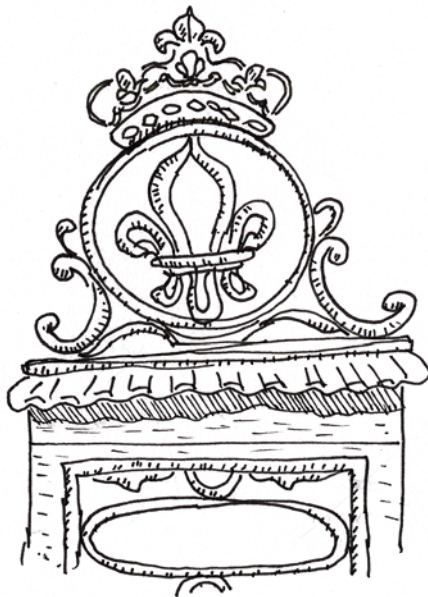
Versailles
2008 - Jens

RESEKISSER

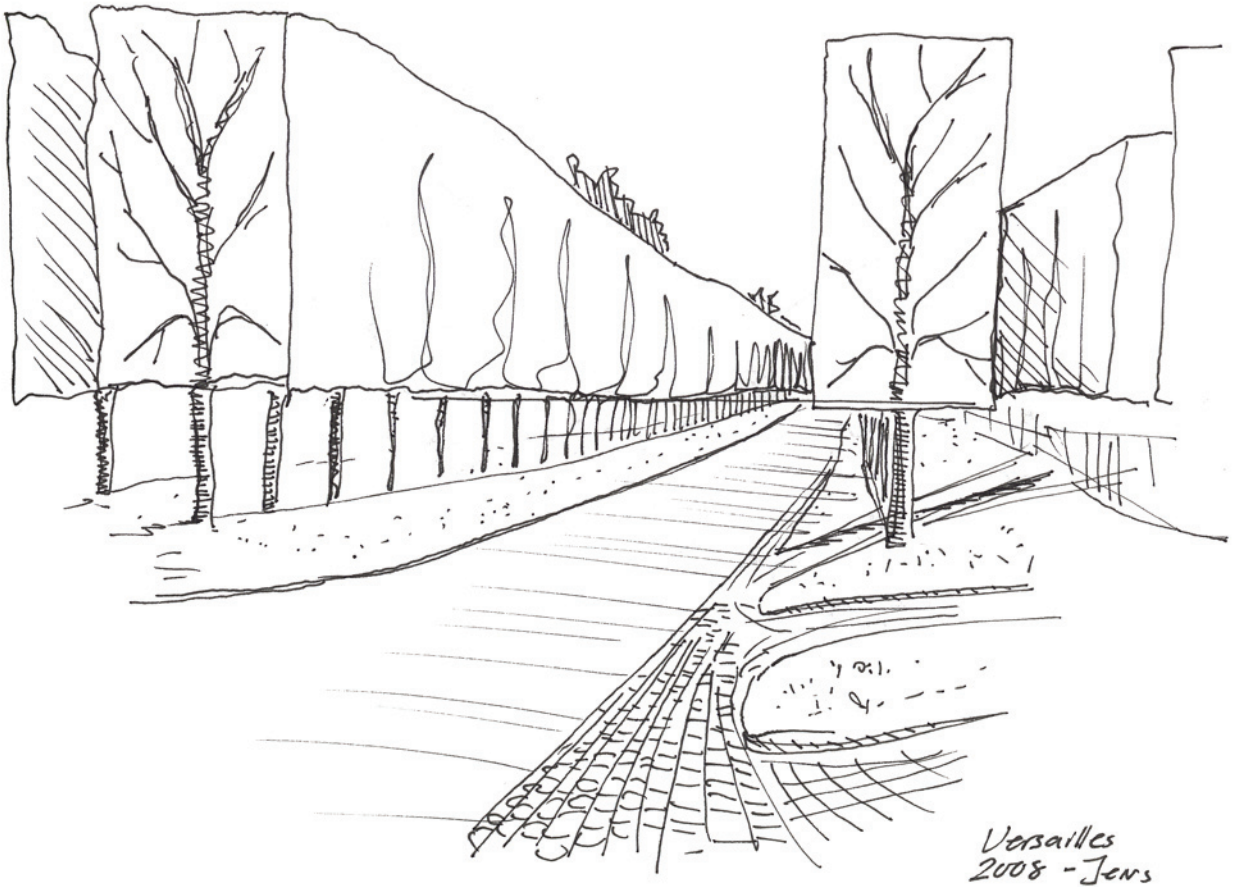
använde det med sin närmsta krets. Då entrén kostar extra nöjer vi oss med att beundra utsidan och istället görs en skiss av ett förgyllt grindornament med formen av en krona. Den varma tonen i guldfärgen blänker förföriskt mot den kornblåa himmelen.

Vägen från Grand Trianon och Petit Trianon möts i en korsning där det går en axel upp mot slottet Versailles. Vägarna kantas av klippta trädrader som förstärker de olika axlarna i slottsparken. Barockens storskaliga former sträcker sig långt ut i landskapet bortom den formella trädgården genom sina trädrader. Linjerna strålar ut från slottet i centrum genom parken och ger upphov till starka perspektiv.

På var sin sida om den stora huvudaxeln längs Grande Perspective, med en början i slottet Versailles och sitt slut i oändligheten bortom horisonten, finns en samling av flera boskéer utplacerade. Det franska ordet bosquet härstammar från italienskans boschetto vilket är kopplat till ordet bosco med betydelsen skog och har i sin tur ett

Petit Trianon

germanskt ursprung i ordet busk med betydelsen skog eller snår (Merriam-Webster, 2008b). Generaliserat är många av boskéerna omslutna av klippta häckar som omsluter en samling av friväxande träd. Olika gångar leder in till i deras mitt där besökaren möts av olika rum utformade med ett varierat innehåll av statyer, kolonner, fontäner och bassänger.

Bosquet de l'Encelade, är ett verk tillägnat den grekiska mytologins Encelade en jätte som revolterade mot gudarna. Den förgyllda statyn visar Encelade som begravs under stenarna han slungat mot himlen. Den öppna och cirkulära platsen kantas av en valvförsedd gång under ett spaljeverk med klättrväxter, en treille. Efter en kamp att fånga platsen i en enkel skiss, blev resultatet ett halvfärdigt verk med ett kryss över, vissa platser vill helt enkelt inte låta sig fångas så lättvindigt på papper.

Ingen slottsanläggning kan betraktas fullständig utan ett eget orangeri, och självklart är orangeriet vid Versailles av stora mått. Anläggningen ligger vid slottets huvudbyggnad och besökaren kan vandra mellan utställda apelsinträd, fikonträd, citroner och granatäpplen. Terrassen vid slottet erbjuder en vy från ovan över denna anläggning och blandat mellan fruktträden i krukor finns formklippta buskar i olika geometriska former. Från denna terrass blev det lockande att fånga intrycken i en skiss. Resultatet blev lite förvånande framför mina ögon ligger en formstark anläggning med många lockade motiv. Skissen från Versailles orangeri får ses som en sammanfattning av alla intryck på platsen i en minimalistisk form. I efterhand känns den ändå representativ för mina samlade intryck av besöket i Versailles och dess klippta former.

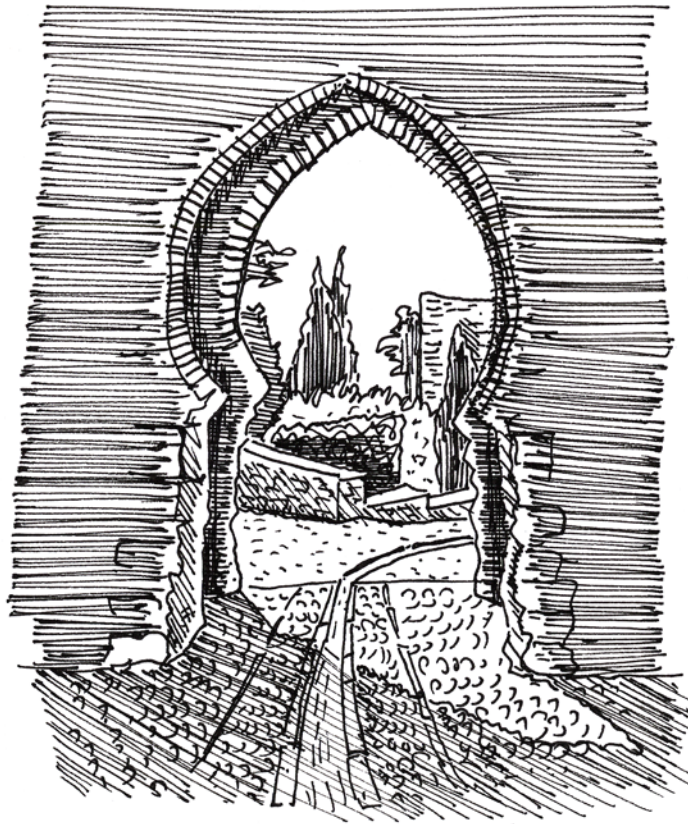

L'Orangerie

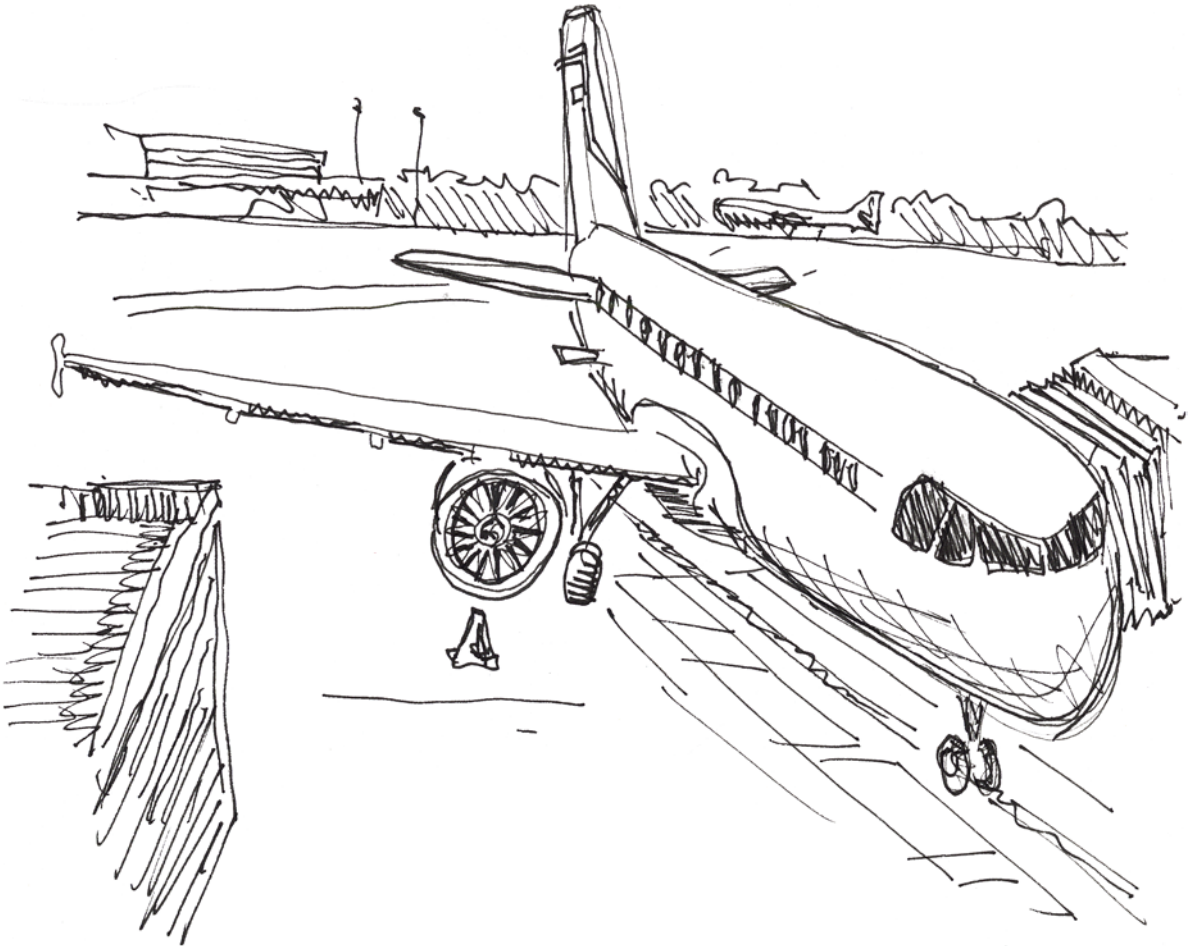
Versailles

två Spanien

¡Ojalá!

Alcazaba

10 grader och ett
mulet Stockholm med
småregn. Dagarna börjar
bli kyliga och träden är
gula.

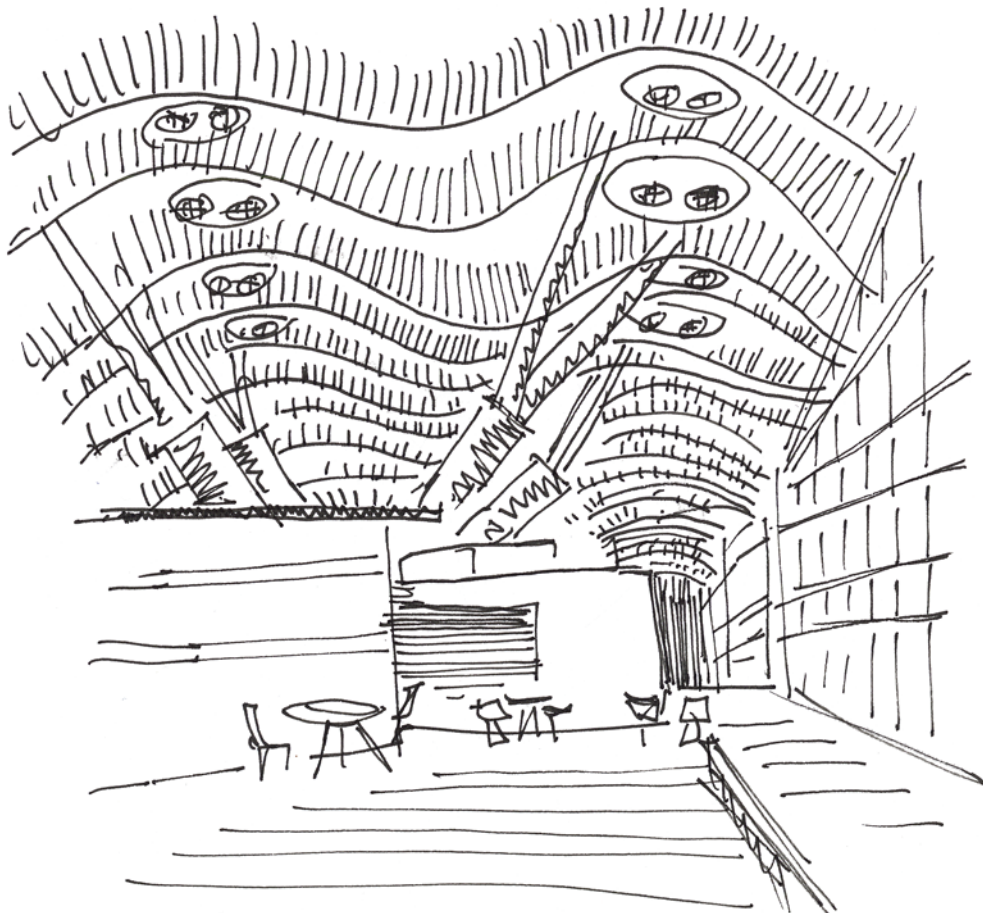
Arlanda
Terminal 2
16 okt 2008.

¡OJALÁ!

¡Ojalá!

Från ett fönster på terminalen skymtar flygplatsen. Vid en gate står ett plan och väntar på nya passagerare. Det har småregnat hela morgonen och varit allmänt grått ända sedan hemkomsten från Frankrikesresan. Det ska bli skönt att komma iväg igen och lämna höstslasket och kyliga morgnar bakom sig. Resan ner till Andalusien sker med en mellanlandning i Madrid.

Madrid och flygterminalen på kvällen. Den långsträckta terminalbyggnaden med välvt tak är det enda som nu återstår innan ankomsten till Andalusien och Medelhavskusten.

Madrid
Airport.
På kvällen.

Málaga

Från att ha suttit i flera timmar på ett flygplan är det alltid ett trevligt ombyte att få röra på sig igen. Skymningen har redan lagt sig över omgivningarna men det går inte att missa värmen och luftfuktigheten som möter en. Det är en avspänd stämning i vänthallen innan bagaget anländer på bandet. Málaga är namnet på provinsen och dess huvudstad. Staden är belägen vid kusten och utgör idag ett viktigt ekonomiskt centrum i södra Spanien (Hintzen-Bohlen, 2001).

Málaga har ett mildt klimat tack vare sitt skyddade läge av bergskedjorna inåt landet. Kuststäderna i denna region är relativt regnfattiga och attraherar en stor del turister från resten av kontinenten. Mängden av köpstarka besökare och bosättare har bidragit till en transformation av kusten från dess tidigare tillstånd av småskaliga byar och hamnstäder till dagens turistkomplex i betong. Málaga är en av de städer som till stor del lyckats bevara sin egenart och karaktär trots trycket från utveckling och turism. Stadens centrum har kvar den gamla strukturen till stora delar och inslagen av morernas tidigare värde syns bland annat i fästningskomplex belägna på berget Gibralfaro.

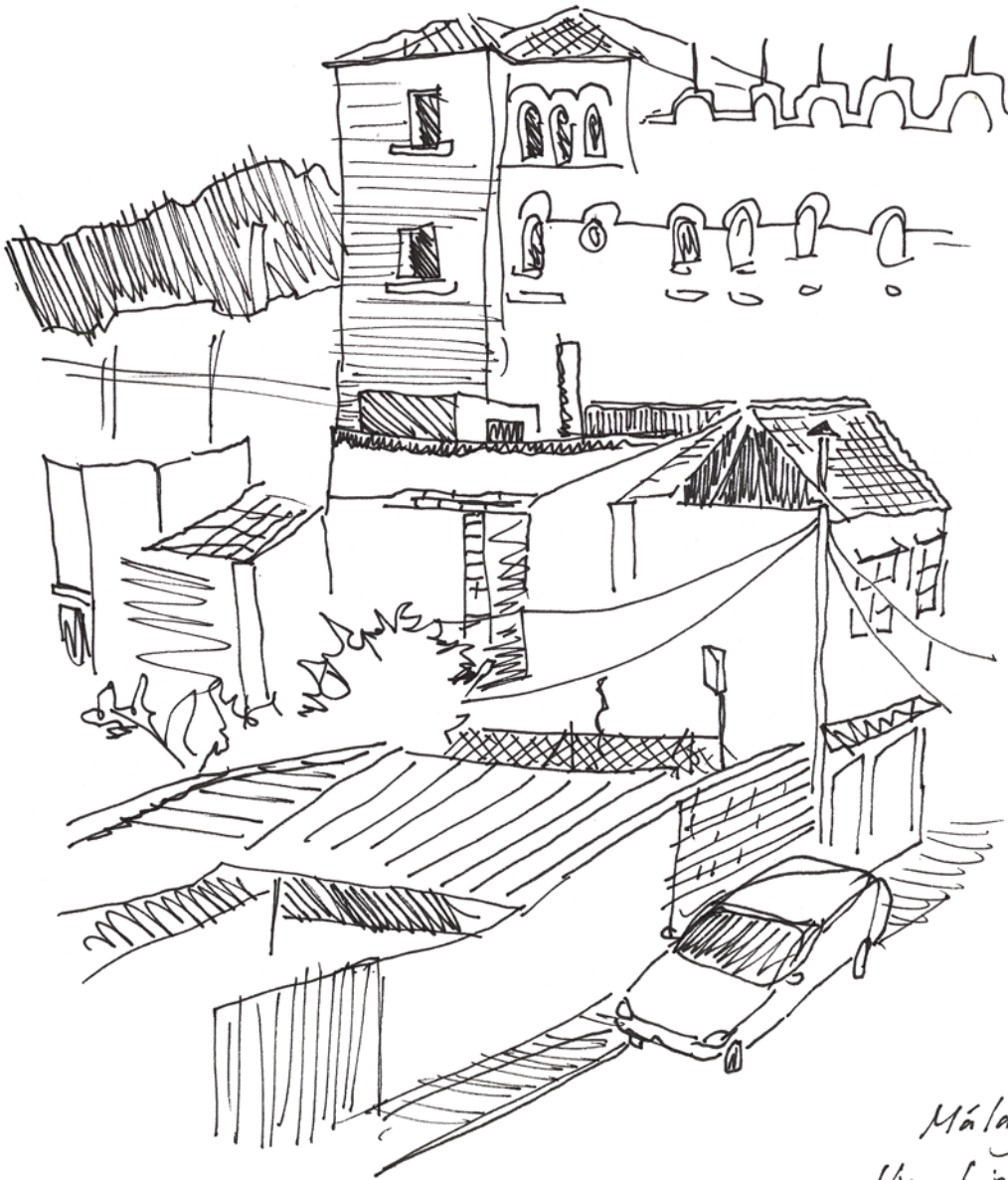
Efter en kort taxifärd från flygplatsen återstår bara en incheckning för kvällen. Följande morgon och ytterligare en dag i raden som bekräftar väderstatistiken av sol. Utsikten från hotellet erbjuder en inblick i den inre strukturen av kvarteret. Det är en blandning av nyrenoverade fasader och mindre byggnader som är i stort behov av en upprustning. En ensam bil står längs bakgatan som ännu är öde.

Strövar lite planlöst runt på förmiddagen och fastnar för en kyrka Iglesia de San Pedro. Det känns som ett tillfälle att öva på skissfärdigheterna och i ett relativt snabbt tempo, se nästa uppslag. Kyrkan utgör ett intressant blickfång genom sin något roterade placering mot resten av gatunätet. Förmiddagen går åt att upptäcka de centrala delarna av staden med smala gator och gränder som skär genom dess centrum. Ibland uppstår ett lite bredare gaturum som med ett par bord och några stolar inreds till en trivsamt utseservering.

Katedralen mitt i stadskärnan är en av Europas yngsta stora katedraler och uppvisar en blandning av byggnadsstilar. Arbetet började redan år 1528 och varade fram till 1783 med flera avbrott emellan. Den är uppförd som ersättare till den gamla moskén efter de kristna härskarnas erövring av den islamska staden. Den kallas La Manquita, den enarmade, ett smeknamn som refererar till att dess södra torn aldrig fullbordades. (Hintzen-Bohlen, 2001)

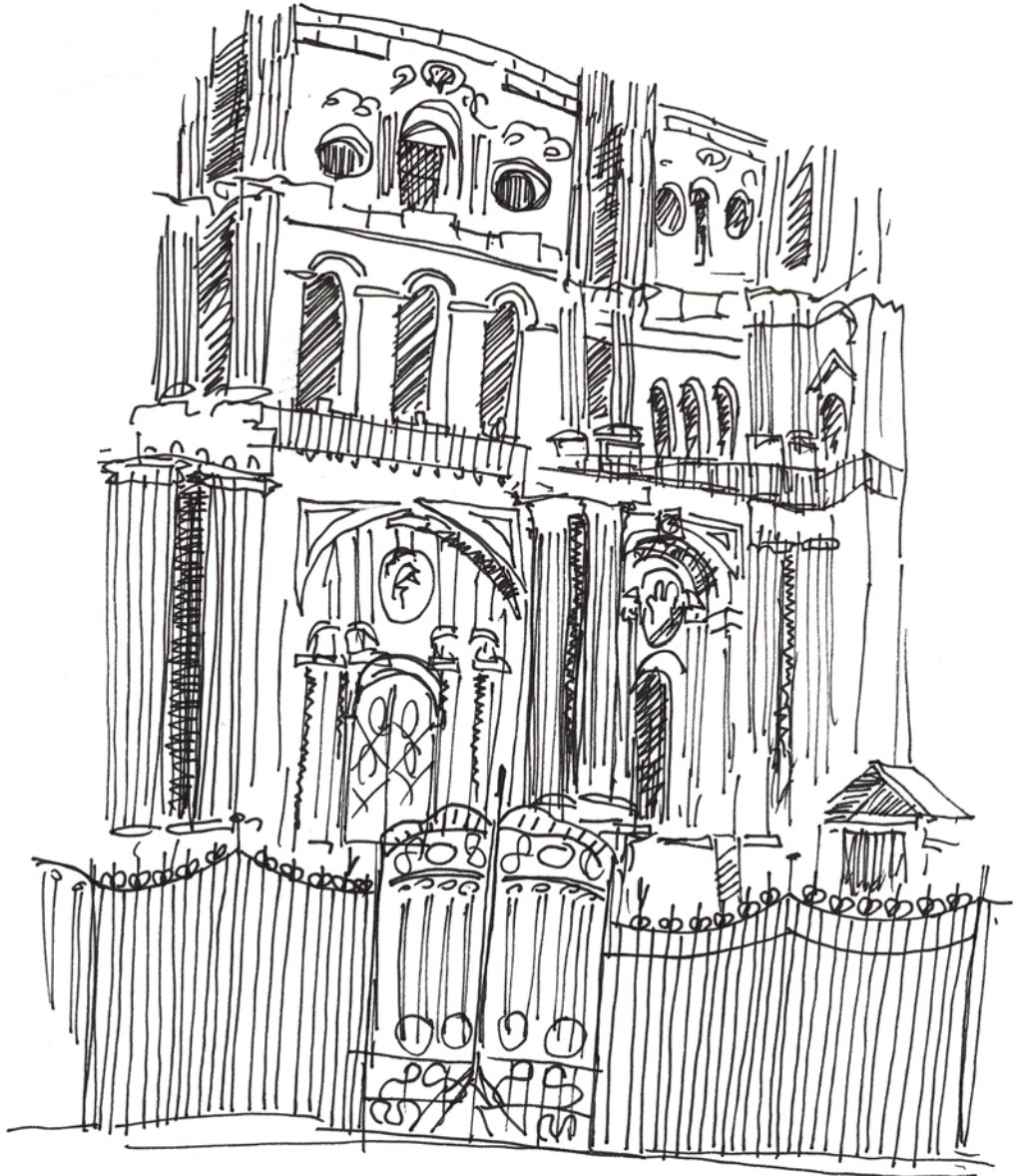
Det lilla torget, Plaza del Obispo bredvid katedralen är en utmärkt plats att ta en lunch samtidigt som man kan betrakta den utvändiga dekorationen av katedralens fasad. Torget är helt omslutet av byggnader på alla fyra sidor och pryds av en fontän i dess mitt. Storlek på torget i förhållande till de omgivande byggnadernas fasader skapar en mycket trevlig och inbjudande atmosfär. En plats där man instinktivt vill stanna till och gärna slår sig ner vid ett av utseserveringarnas bord. En rykande het Paella del Mar serverad i en gjutjärnspanna med ett glas vitt vin blir för evigt förknippad med platsen.

¡OJALÁ!

Málaga
Uy från Hotell.

Catedral

Alcazaba

Nära Málagas centrum på sluttningen av berget Gibralfaro ligger den gamla moriska fästningen Alcazaba. Fästningen uppfördes på 1000-talet av en berberkung på resterna av en äldre arabisk försvarsanläggning. Under Nasrid dynastin byggdes fästningen om till en befäst kungastad liknande Alhambra i Granada. Alcazaba omgärdas av tredubbla murar och kunde nås från staden via vindlande gångar. (Hintzen-Bohlen, 2001)

Själv ordet Alcazaba är av arabiskt ursprung, ”Alcazaba – From the Arabic qasaba it is a fortified area within a walled town” (Escobar, 2007), ordet avser den befästa delen innanför en stadsmur. Det är en stundtals brant vandring upp genom fästningen Alcazaba, ibland med hjälp av trappsteg men ofta längs stenlagda vägar. Men ju högre upp man kommer desto mer belöning får man via den storslagna utsikten över hamnen,

¡OJALÁ!

Alcazaba

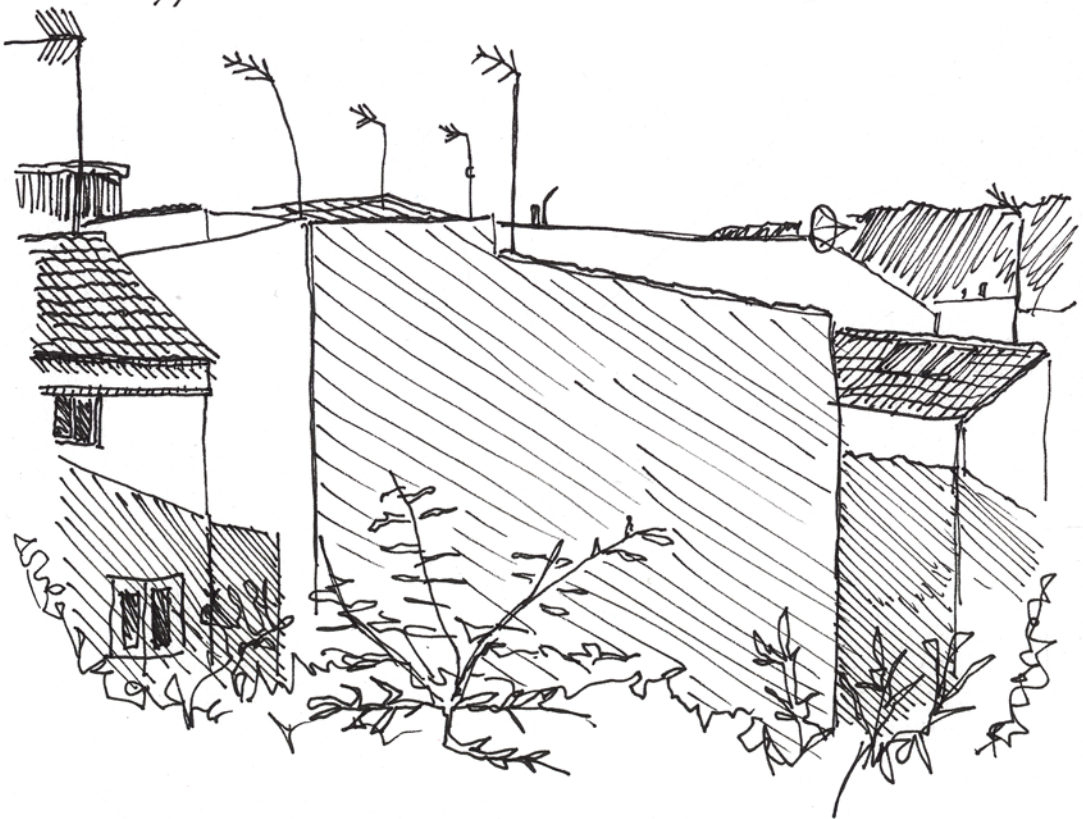
staden, stranden och det turkosa Medelhavet. Solen börjar stå rätt högt på himlen och värmen gör sig påmind. Det är självklart att en byggnation i detta klimat måste eftersträva att lindra den stekande solens hetta. Trädkronor, smala passager, takförsedda rum och porlande vatten är därför något njutningsfullt och en lyx i värmen. Läget på en bergshöjd underlättar även för en svalkande vind att söka sig genom hela anläggningen från rum till rum.

Högst uppe på toppen av berget Gibralfaro ligger Castillo de Gibralfaro, även det ett moriskt slott och försvarsanläggning uppförd av den nasridiske kungen Yusuf I på platsen av en äldre anläggning från 900-talet. Alcazaba och Castillo de Gibralfaro räknades som den mäktigaste försvarsanläggningen i hela det islamiska Spanien. Från 130 meter över havet har man en fantastisk utsikt över kusten och Málaga. Namnet Gibralfaro härstammar från den grekiska eller feniska fyr pharo som stod här tidigare. Gibralfaro betyder ordagrant fyrens berg. (Hintzen-Bohlen, 2001)

Det går lätta att fördriva en eftermiddag promenerande genom de olika anläggningarna. Sittande på en av terrasserna till Alcazaba, i skuggan av en pergola täckt av blommande klätterväxter, med ett glittrande hav så långt ögat når går det inte att komma längre bort från regnet hemma. Det finns en uppsjö av intryck och upplevelser att sortera och smälta men för tillfället får de vänta till fördel av stundens fullkomlighet.

Tillbaks på hotellet kan jag inte låta bli att igen fascineras av utsikten över alla dessa byggnader hipp som happ. Det sticker upp TV-antennerna från var och varannan byggnad. Någon enstaka parabolantenn skymtar på taken. En kort reflektion om vattnet och dess användning i de olika anläggningarna väcks i tankarna: vatten är ett centralt element i alla anläggningar. I slottsträdgården i Versailles utstrålar de väldiga kaskaderna kontroll och makt över elementet. Här i moriska Alcazaba har vattnet en mer stillsam färd genom anläggningarna kopplad till dess betydelse för livet. I Parc André-Citroën var vattnet ett medium för kunskapsförmedling, i form av dess transformation från ett starkt kontrollerat urbant element till en vild och brusande fors. Vattnets form var något som C. Th. Sørensen tog fasta på när han såg den spanska trädgården som en stiliserat bevattningsanläggning och likväl jämförde anläggningar som Versailles med ett stiliserat flodlandskap (Sørensen, 1959).

Vatten är ett centralt element
i anläggningarna. I Versailles används
det att visa makt, i Alcazaba står
det för livet, i Butte Chaumont är
det något vackert, i Parc André Citroën
kopplas det till kunskap.

Vy från
Hotell
Málaga

Olivträd
längs vägen
mot Granada

Träden se ut att stå på rad,
men allt är relativt, man ser
dem positionera sig i rader från flera
håll. Allt man väljer beror på
platsen man ser det ifrån. Vad man
tar sig se beror på utgångspunkten
i kulturen, platsen, blicksändan.

Granada

Granada är känd för bland annat det moriska Alhambra beläget på en bergsplatå ovan. Staden ligger över en timmes resa med buss från kusten och Málaga. Vägen slingrar sig uppåt och inåt landet. Bussen kommer allt högre och högre upp längs bergen. Bakom försvinner den sista vyn över det turkosa Medelhavet och snart är tankarna istället inställda på målet av bussfärden.

Längs de branta sluttningarna dyker det då och då upp odlingar med olivträd på rad. De raka raderna följer den böljande terrängen och försvinner utom synhåll bortom krönen. Fascinerad av mönstren som uppstår från trädens placering görs en enkel skiss. Ibland går raderna rakt upp för bergen för att stunden senare vara orienterade åt ett helt annat håll. Jag kommer att tänka på något Vibeke Dalgas berättade från en egen resa till Spanien (Dalgas). Under resans gång passerade de en odling med mandelträd och förundrades över att man låtit plantera raderna av träd rakt upp för branterna istället för längs med sluttningarna. Det skulle rimligtvis ha varit avsevärt enklare att skörda mandlarna på det sättet. Guiden hade skrattat lite lätt och berättat att träden inte alls är planterade i rader upp för branten utan beroende på var man står ser man rader i olika riktningar.

Det är samma fenomen jag nu iakttar från bussen, beroende på var jag befinner mig i förhållande till olivträden ser jag rader i olika riktningar. Det slår mig att det inte bara gäller något trivialt som trädader på bergssluttningar utan rent generellt. När man iakttar något beror resultatet på var man står eller befinner sig. Resultatet är relativt, utgående från referenspunkten eller utgångspunkten i min kulturella situation. När jag exempelvis betraktar och tolkar trädgårdsanläggningar läser jag in egna tolkningar som är baserade på mina föreställningar och min bakgrund. Vad jag ser beror på vilket kontext jag har som utgångspunkt.

Väl framme på busstationen i Granada återstår bara ett byte till en stadsbuss och några hållplatser innan slutet på dagens resa är nådd. Från hotellrummet i stadens centrum kan jag inte låta bli att skissa det gytter av byggnader och abrovinker som kan ses bakom de högre byggnaderna som kantar huvudgatan Gran Vía de Colón. Några byggnadskranar sticker upp ovanför stadslandskapet och symboliserar den ständiga omformningen av en levande stad. Från en studie av stadens utveckling presenterad i *Los Planos de Granada 1500-1909* (Calatrava, & Morales, 2005) förstår man logiken i stadens struktur. Placeringen av den gamla stadsdelen Albaicín på motstående sluttning till Alhambra komplexet och hur dessa två utgör kärnan av Granadas existens.

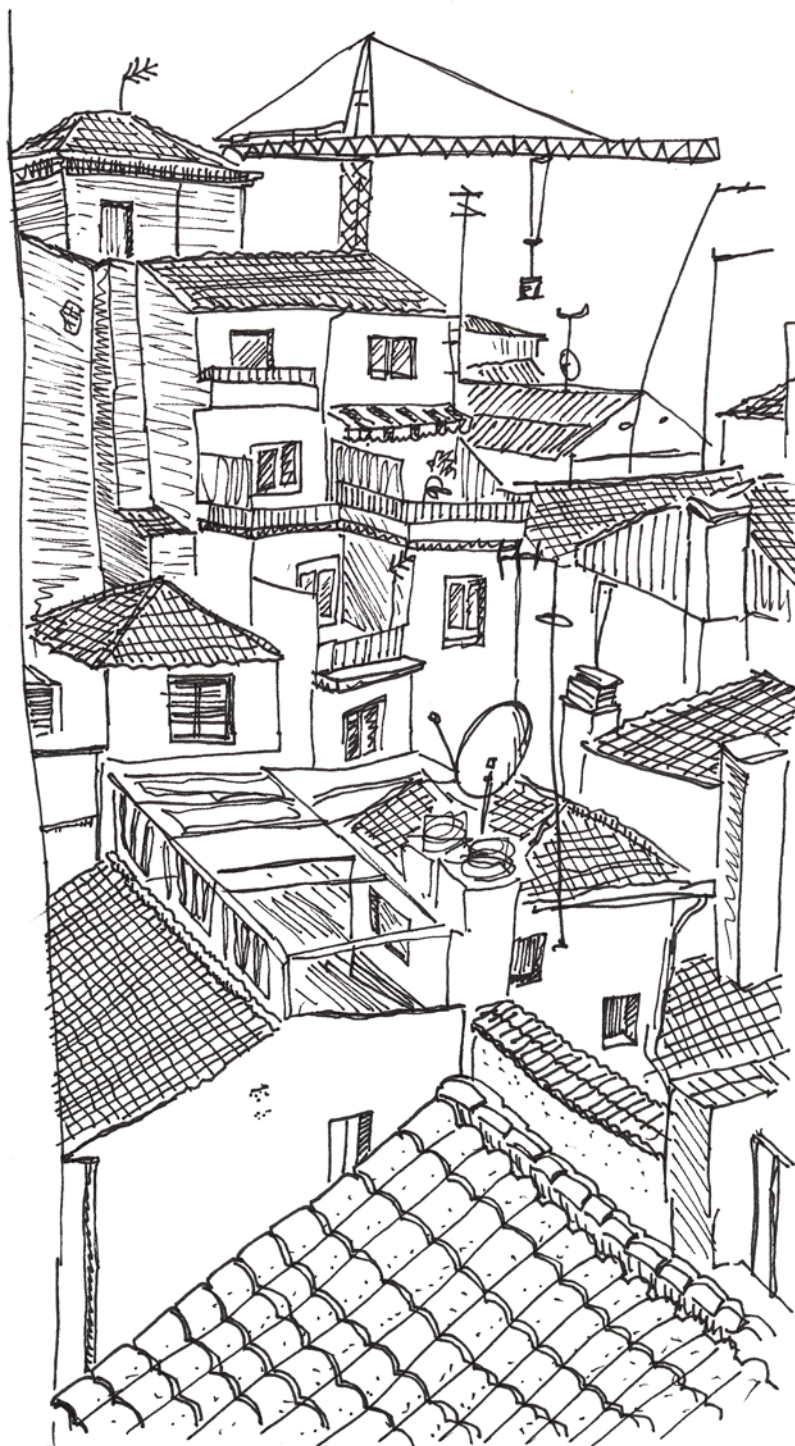
Placeringen av Granada kan inte beskrivas bättre än hur Abd Allah, den siste Zari kungen av Granada formulerade sig. Fritt översatt lyder Abds ord; Deras uppmärksamhet var fångad av en imponerande slätt genomkorsad av floder och täckt av träd... och av berget. Och de insåg vikten av platsens centrala position i förhållande till resten av landet. Framför sträcker sig Vega (bördig slätt) ... De var förtjusta av platsen, belägen i centrum av en rik region omgiven av brukad mark. Därutöver togs med i bedömningen

det faktum att om platsen attackeras av fiender är det svårt att belägra dem, inte heller kan de strypa tillgången på förnödenheter. (Escobar, 2007)

Dagen Granada är inte enbart en turistattraktion utan även en modern universitetsstad och Andalusiens intellektuella centrum. Universitet som grundades 1539 av Karl V och är Spaniens tredje största till storleken (Hintzen-Bohlen, 2001). Kombinationen av de historiska elementen med en levande stad gör Granada till en intressant och fascinerade plats att besöka.

¡OJALÁ!

Granada

Monasterio de San Jerónimo

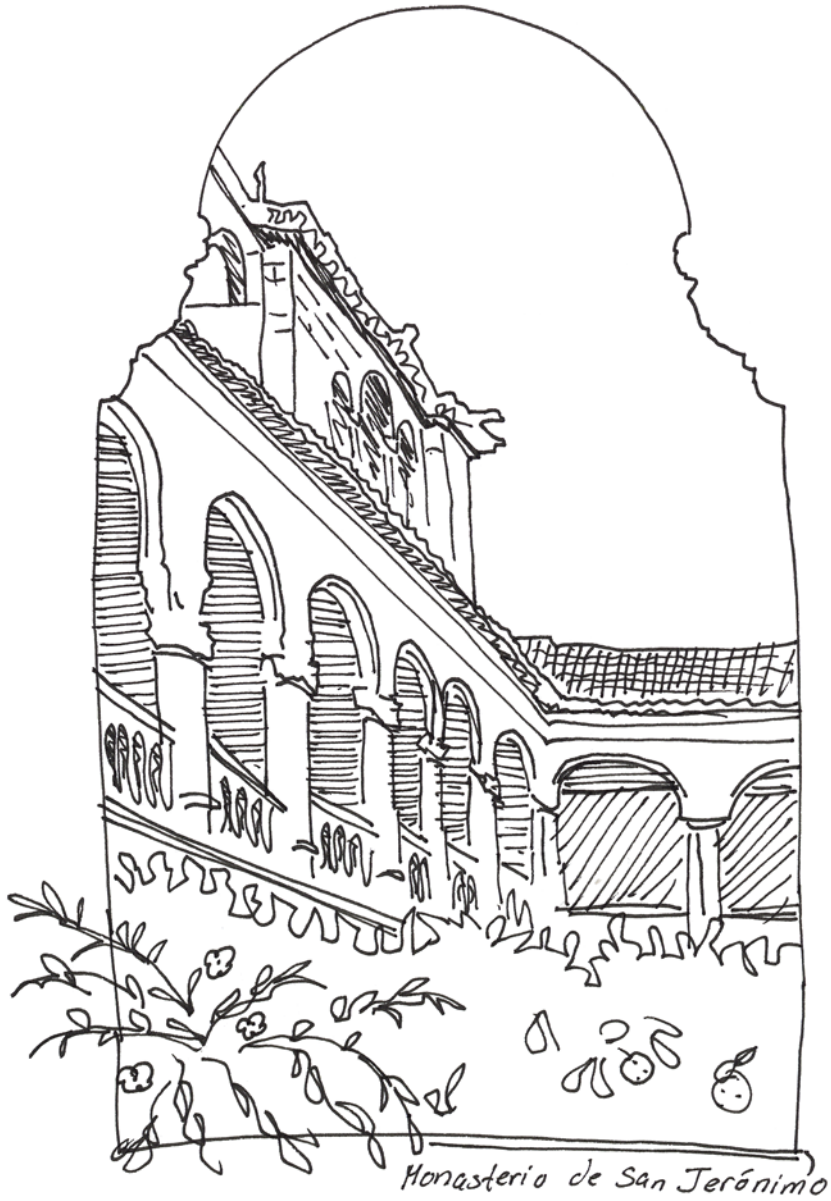
Efter en lunch på Plaza Bib-Rambla, i närheten av Katedralen, och under skydd av några markiser mot den korta men intensiva regnskuren går stegen på smala och regnblanka trottoarer mot nästa plats. Ibland är man tvungen att ställa sig med ryggen mot fasaden för att låta någon bil passera genom de trånga gatorna. Vägen kröker sig svagt åt ena hållet för att i nästa stund svänga åt andra hållet. Ibland går man mitt på den stenlagda ytan och ibland finns det antydningar av en trottoar på sidan. Så länge som man inte möter något fordon spelar det ingen roll vilken väg man väljer genom folkströmmen.

Monasterio de San Jerónimo grundades 1492 under Granadas belägring av de katolska kungarna och fyra år sedan lades även grunden till det nuvarande universitetsområdet här (Hintzen-Bohlen, 2001). Byggnaderna består av en kyrka och ett kloster som är öppet för besökare. Genom en tung och gedigen mörkbrun träport kommer man in till ett första rum som leder vidare in i klosterbyggnaden. När byggnaderna uppfördes låg de i utkanten av dåtidens Granada och har på senare tid kommit att omslutas av den expanderande stadsbebyggelsen vilket kan betraktas från stadsplanerna presenterade i verket *Los Planos de Granada 1500-1909: Cartografía urbana e imagen de la ciudad* (Calatrava & Morales, 2005).

Dolt innanför väggarna finner besökaren en klostergård helt omsluten av byggnaden. Den fyrkantiga gården kantas av takförsedda gångar längs byggnadens sidor. Genom pelarförsedda bågar ses en oasliknande innergård med apelsinträd i rader. Längs med pelarna klättrar blommande jasminer som med sin aromatiska doft förgyller upplevelsen. Trots att det har börjat regna lite svagt igen störs man inte av vädrets nyckfullhet. Från en av de välanvända bänkarna utplacerade längs med väggarna görs en enkel skiss av platsen. De orangea apelsinerna blänker i regnet och en gren av jasmin sträcker sig fram över räcket.

Det är en plats där tiden lämnar medvetandet och försvinner bort. Atmosfären är avslappnad och förstärker koncentration på skissandet. Har börjat vänja mig att kunna koppla bort omgivningens ibland påkallande uppmärksamhet för att istället fokusera hela min energi på skissandet och upplevelsen av platsen genom flera sinnen än enbart det visuella. Nyckeln till förståelsen av en plats ligger i användandet av så många sinnen som möjligt. För vad är en plats utan dess dofter, känslan vid en beröring, dess ljud eller avsaknaden av ljud och i vissa fall dess smaker. Det blir enbart en visuell betraktelse, något endimensionellt och platt som ett fotografi.

¡OJALÁ!

Monasterio de San Jerónimo

Alhambra

Alhambra, från arabiskans Qalat al-Hambra, den röda borgen (Hintzen-Bohlen, 2001) är det byggnadskomplex bestående av olika palats och fästningsområden ursprungligen från moreernas storhetstid i Granada. Med sitt läge på en bergplatå överblickande staden Granada och den fertila slätten, Vega de Granada utgör Alhambra ett ständigt närvarande element i området. Alhambra tillsammans med Albaicín, en av de äldsta stadsdelarna (Escobar, 2007) i Granada, på motstående sluttning om floden Darro bildar en helhet. Deras förhållande kan beskrivas som en ömsesidig symbios, varken stadsdelen Albaicín eller Alhambra hade sett ut som de gör utan den andras närvaro och influenser. De är två motvikter på en våg som tillsammans skapar en balans.

Med sin närvaro på platån överblickar fästningsverken i Alhambra dagens Granada. Dess karakteristiska siluett på krönet ovanför floden Darro skapar en känsla av kontinuitet och trygghet. Speciellt från de gamla moriska stadsdelarna på bergsluttningen har man en ständig närvaro av Alhambra i vyn ut över dalen skapad av floden.

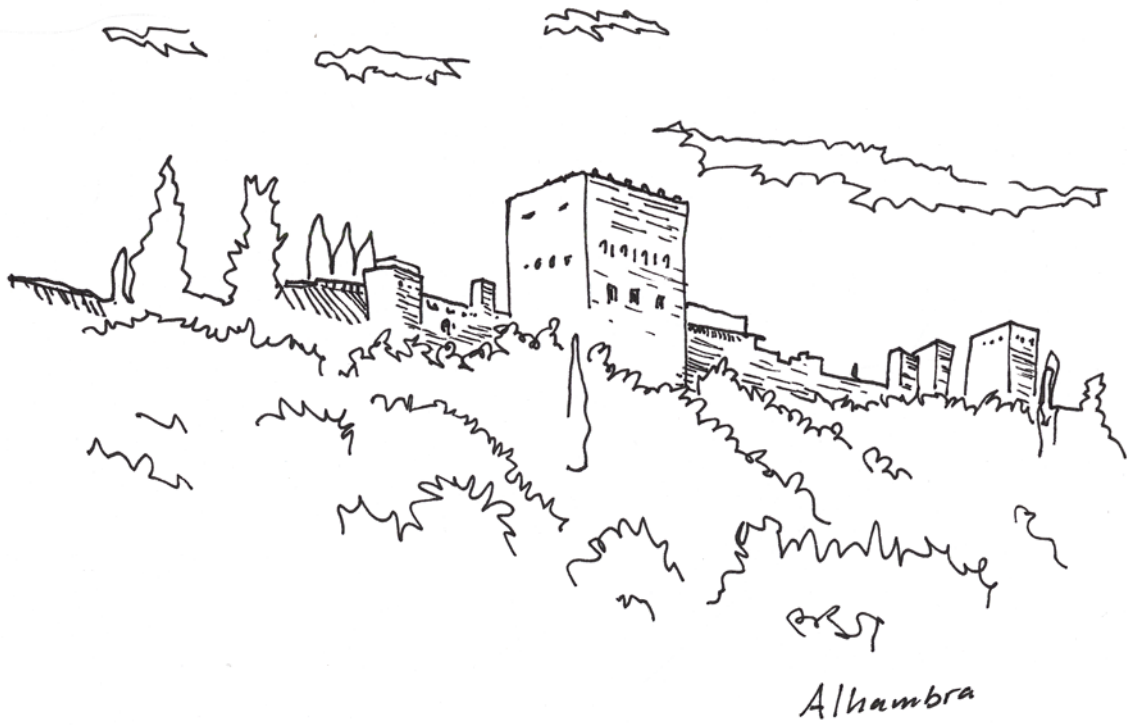
De äldsta delarna av Alhambra utgörs av Alcazaba beläget längst ut på den 720 meter långa och 220 meter breda högplatån. Alcazaba, är ett militärt befästningsverk, en borg, uppförd innanför de skyddande murarna. Öster om Alcazaba borgen ligger det nasridiska kungaresidentet från 1200- och 1300-talen. Samt alldeles bredvid finns idag Palacio de Carlo V, ett renässanspalats uppfört av Karl V på 1500-talet efter moreernas fall till det kristna Spanien. (Hintzen-Bohlen, 2001)

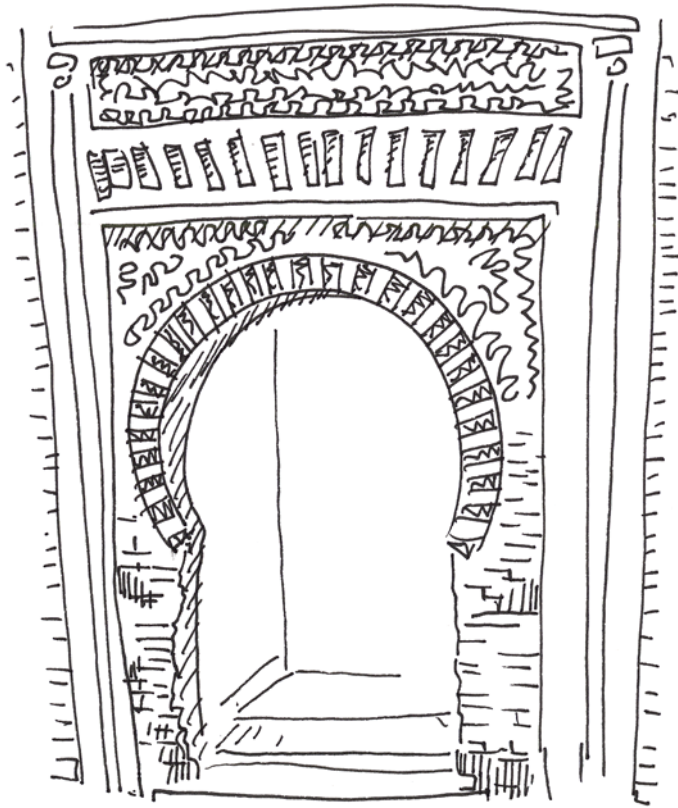
När solen står som lägst framträder Alhambra som en rödskimrande pärla på sluttningen. Dess röda färg kommer från användningen av det på platsen förekommande brunröda materialet i berggrunden. Murverket på fästningen smälter samman i ett med berget. Det lär ha varit ännu tydligare då sluttningen inte var beklädd med höga träd som idag döljer bergssidan för besökaren. På kvällen när man vandrar längs gatan Carrera de Darro, som följer floden med samma namn, är fasaden belyst och Alhambras konturer avtecknar sig mot den mörka himlen. Det förefaller mig lockande att tänka sig det omvända. En fästning med fönstren upplysta av levande ljus och facklor mot en mörk men stjärnklädd himmel utan de artificiella ljusen som idag halvt förblindar oss.

Vägen till Alhambra går upp för lång en uppförsbacke men som lätt kan avklaras för 1,20 euro med buss. Väl på plats löser man ut sina biljetter som bör ha bokats på förhand för att garantera entrén till de eftertraktade palatsen. Även om det är tidig morgon har köerna redan blivit långa. Däremot kan förköpta biljetter enkelt hämtas ut via en automat med ett bankkort och man kan obehindrat gå förbi den trööstlöst ringlande kön.

Innanför biljettkontrollen kan man släppa alla administrativa tråkigheter och ägna energin åt något mer roande som att uppleva Alhambra på plats. Det är en vandring på några minuter innan man korsar en bro över Barranco del Rey Chico, ravinen som separerar högplatån med Alhambra från omgivande terräng. Det är också vid denna punkt som dagens besökare passerar genom det omslutande murverket. Inne på området leds vi av en stig stundtals kantad av klippta cypresser med bågformade öppningar på

¡OJALÁ!

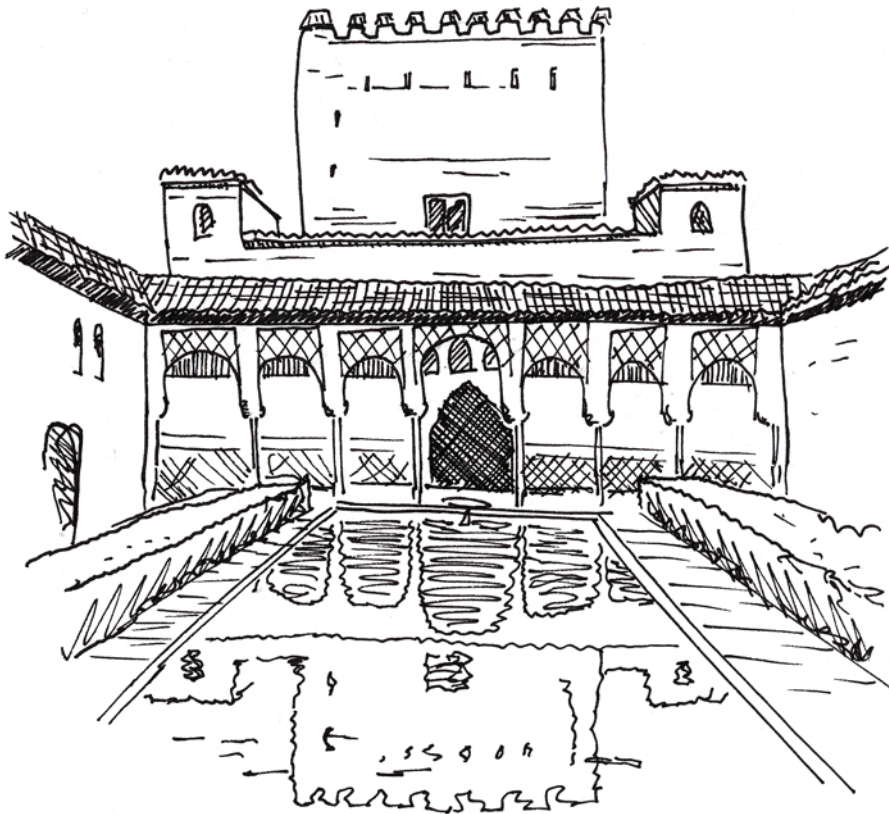

Port i
Alhambra

var sida. Väl framme vid entrén till Palacios Nazaríes har vi ännu en halvtimme innan entrébiljetten börjar gälla. Runt hörnet står en monumental port. Puerto del Vino är en av flera portar och som med den typiska hästskobågen vittnar om sitt moriska ursprung.

Palacios Nazaríes består av flera enastående palatsbyggnader och innergårdar sammanlänkade och dekorerade med Nasrid dynastins högt utvecklade konst och arkitektur. Efter att slutligen passerat den sista biljettkontrollen kan man vandra i sin egen takt genom palatsen. Myrtengården, Patio de los Arrayanes med en rektangulär vattenspegel kantad av omgivande byggnader utstrålar en atmosfär av intensiv närvaro och skönhet. Väggarna i palatsen är dekorerade med olika ornament och återkommande geometriska mönster. Invävt i dekoren finns arabiska texter som sägs representera bland annat citat från koranen och dåtidens poesi.

Patio de los Arrayanes

Alla byggnader är vända inåt i sin struktur, centrerade kring en gård, en patio där besökaren kan avnjuta en paradisk atmosfär. Utsidan står i kontrast med för mig ett väldigt anonymt utförande av släta vägar i material som inte på något sätt avslöjar vilken skatt som döljer sig i dess inre. Trädgårdarna är starkt geometriskt utformade och uppvisar ofta en symmetri i deras planläggning. Material som marmor är regelbundet återkommande och dess polerade yta av århundradens slitage har gett den en sammetsliknande känsla. Vatten i springbrunnar, bassänger och kanaler är ständigt närvarande.

Det kristallklara vattnet i Alhambra var något som författaren och resenären Washington Irving noterade och berättade om i sina sägner, *Tales of the Alhambra* (Irving, 1832). Vid planeringen av islamska städer betraktades vatten som ett grundläggande element

som krävde välutvecklade och avancerade metoder att tillhandahålla. Vattnet till Alhambra lagras i väldiga tankar och leds via akvedukter och underjordiska kanaler från omgivande områden. Just tillgången på vatten från Sierra Nevada bergen i kombination med den fertila slätten nedanför var en bidragande orsak till placeringen av Alhambra och Granada.

Genom sinnrikt konstruerade bevattningssystem kunde det välutvecklade jordbruket och fruktodlingar förses med vatten. Fruktträd som dadelpalmer, apelsinträd, fikonsträd och granatäpple i kombination med aromatiska örter som myrten, jasmin och oleander odlades till både njutning och förtäring. Även om stora delar av Alhambra har förfallit och förändrats under tidens gång erbjuder platsen en stark upplevelse av dess moriska arv. Det går inte att vara oberörd av den skicklighet och kvalitet inom byggnadskonsten som platsen förmedlar. Skalan och formerna hos trädgårdarna och innergårdarna känns inbjudande och är skickligt utformade med en stark känsla.

Färgstarka dekorationer, sammanfogade till stora väggpartier, glänsande i solen och svalkande i sommarhettan. Ett karakteristiskt kännetecken för andalusisk arkitektur både i stora villor och i enkla boningar. Azulejos, små glaserade kakelplattor i olika färger används både inomhus och på små patios utomhus. De härstammar från den islamska konsten. Tekniken kommer ursprungligen från kinesiska konsthandverkare som på 1100-talet kom till den arabiska kulturens centrum i Iran (Hintzen-Bohlen, 2001).

Om man för en stund bortser från den ström av turister och besökare som rör sig genom Alhambra kan man nästan uppleva den paradisliska atmosfären som Washington Irving beskriver (Irving, 1832). Platsträdgårdar upplysta av lyktor erbjöd om kvällarna

¡OJALÁ!

*Granatäppel
i Alhambra*

en efterlängtd svalka och återhämtning från dagens hetta. Vattenspeglar återger det stjärnbeströdda himmelsvalvet. Just stjärnornas strålgans och deras fångslande förmåga finns nedtecknat i Irvings Tales of the Alhambra,

”¡Qué estrella más hermosa! ¡Qué clara y limpia es! ¡No puede haber estrella más brillante!”

Vilken vacker stjärna! Hur klar och ren den är! Ingen stjärna kan vara mer lysande!

Utanför palatsen möts man av Torre de las Damas och El Partal, en trädgårdsanläggning med vattenkanaler och bassänger i nivåer. Oavsett om det är inomhus på väggarna eller som element på terrasser och gångar utomhus är de genomarbetade motiven i olika geometriska mönster ett återkommande tema. Längs en gång fastnade jag för ett enkelt med attraktivt mönster i formen av siffran åtta eller ett oändlighetstecken. Detta stenmönster är uppbyggt av mörkgråa och vita stenar lagda för att bilda ett repeterande mönster i markbeläggningen. Stenarnas yta är polerade och nötta av det otal personer som passerat förbi. Den ger en behaglig känsla av att gå på, en taktill yta som genererar en lätt masserande känsla under fotsulorna.

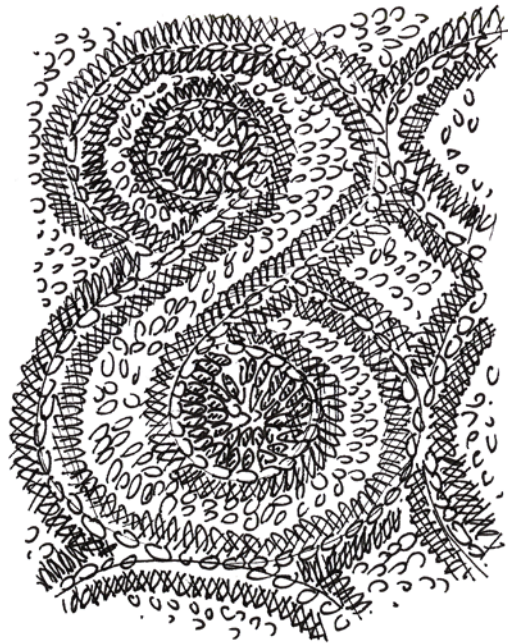
En hibiskusbuske står i full blom längs vägen med sina decimeterstora och mörkröda blommor. Ibland ser man fikonsträd översållade med frukter. Det är lätt att förstå alla beskrivningar av paradiset, de otaliga myterna och exotiska berättelser, som om hämtade från tusen och natt, förknippade med det förlorade moriska väldets huvudsäte i Granada. Man förstår lockelsen av det förgångna, den förlorade storhetstid då regionen befann sig i en gyllene ålder av konst, vetenskap, och arkitektur medan resten av Europa drogs med en medeltid och primitiva levnadsförhållanden. Hela anläggningen antyder en väl utvecklad kultur och konsthantverk av hög nivå.

Efter en heldag i Alhambra och dess omgivningar bär man med sig alla nya intryck och upplevelser. Vägen ner går längs en kurvig men relativt brant väg i Barranco del Rey Chico, ravinen som avskiljer Alhambra från resten av bergslutningen. I slutet på en lång nedförsbacke korsar man en bro över floden Darro och anländer till den gamla stadsdelen Albaycín. Det är lagom för att ta en sen lunch under en pergola med en storslagen utsikt över bergslutningen och Alhambra skymtandes på dess krön. Resten av eftermiddagen spenderas med att vandra runt i Granada och upptäcka dess slingrande gator.

¡OJALÁ!

Alhambra

*Alhambra
Stenmönster*

*Hibiskus
Granada*

Jardín Botánico de la Universidad de Granada

Den botaniska trädgården i Granada ligger som en liten grön oas mitt i staden bredvid den juridiska fakulteten vid universitetet i Granada. Den har nyligen restaureras för att återgå till ett mer ursprungligt skick efter att under en tid ha tjänat som en dekorativ trädgård. Den ligger skyddad bakom ett högre järnstaket längs en gata och nås via två grindar. Trots den begränsade ytan finns här flera exemplar av storvuxna träd som delar på utrymmet med olika buskar och örter planterade i krukor under dem.

Små gångar av grus delar upp trädgården i fjorton olika partier som var och en representerar en egen grupp växter. Gångarna kantas av lågklippta häckar och cypresser drivna att bilda små bågformade portaler. Ett par bänkar står utplacerade längs med huvudaxlarna av grus och under trädens skyddande skugga finns möjligheter att slå sig ner. Ett storvuxet ginkoträd delar på utrymmet med en kraftig dadelpalm som sträcker sig mot ljuset. På andra sidan häcken växer stora ruggar av papyrus i den vattenfyllda dammen. Stillsamt i skydd av papyrusstrån flyter några varmt rosablommande näckrosor på den blanka vattenspegeln.

Efter att ha spenderat en stund i trädgården är det dags att börja tänka på nästa del av dagen. Den botaniska trädgården befinner sig på en tjugominuters promenad från järnvägstationen. Det är också med tåg istället för med buss som nästa etapp av resan sker. Till Ronda ska den planerade resan enligt tidtabellen ta lite under tre timmar.

¡OJALÁ!

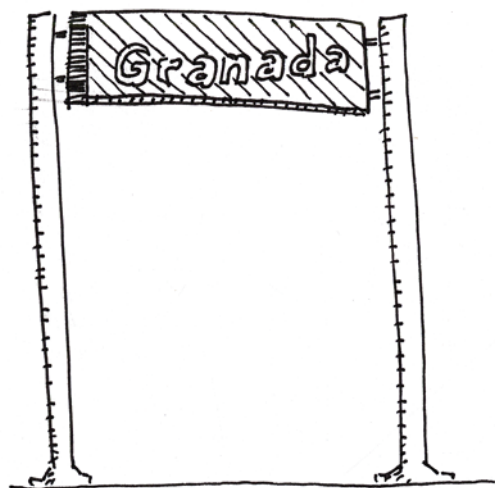
*Jardin Botánico de
la Universidad de Granada*

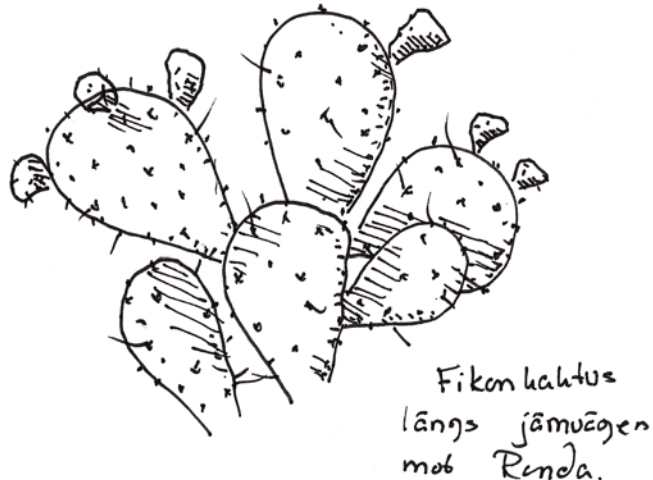
Tågresa genom Andalusien

Bordar tåget från perrongen på stationen i Granada. Solen står högt på himlen och värmen hänger i luften trots att det är oktober månad. Efter en stund avgår tåget och landskapet utanför förändras från en bangård till ett mer förortsliknande och därefter ett industriliknande landskap. Då vi lämnat staden bakom oss kommer vi ut på en öppen och delvis uppodlad slätt. Vega de Granada är slätten som kantas av bland annat bergsmassivet Sierra Nevada och korsas av de tre floderna Genil, Darro och Beiro (Escobar, 2007). Slätten sträcker sig från Granada och 56 kilometer västerut. Vega de Granada har med sitt jordbruk varit en viktig del av staden Granadas historia och dess strategiska lägen vid foten av bergen.

Efter ett tag stannar tåget till vid den första stationen Loja på väg mot Ronda. Terrängen blir mer kuperad, dalar och bergstoppar förekommer allt oftare i utsikten från kupén. Järnvägen slingrar sig genom odlingar med olivträd, stundtals med en storslagen utsikt över ett kuperat kulturlandskap. Ibland ser man snår med fikonkaktusar längs med spåret. Kaktusarnas orangeröda frukter syns tydligt på håll.

Vart efter tiden går slingrar sig tåget fram längs bergssidorna. Närmare Ronda vi kommer mer berg kan man skimra. Terrängen blir även grönare och den tidigare torra och rödbruna jorden har övergått i grönt gräs och lägre buskar uppblandade med träd. Det verkar som om det har regnat mera i området jämfört med Granada och dess omgivningar.

Att resa med tåg erbjuder ett annat sätt att uppleva landskapet jämfört med bussarna på motorvägen. Tåget stannar till på ett flertal stopp och dess sträckning följer landskapets vindlingar och former. Ibland har man en storslagen utsikt för en stund senare passera rätt genom en odling med olivträd.

Nästan tre timmar efter avgången från Granada annonseras via högtalarna att vi snart anländer till Ronda och vi ombedes göra oss beredda att stiga av på tågets vänstra sida. Tåget börjar sakta in och några medpassagerare tar vara på sina tillhörigheter. Det dröjer ännu någon minut innan vi står helt still vid perrongen och sätter de första stegen på marken. Stationen är mindre till storleken jämfört med den vi tidigare lämnat bakom oss. Men det går inte att ta fel på att luften känns klarare och den blåa himlen med solen känns välkomnade och inte lika gassande som tidigare.

Efter några steg passerar man genom entrédörrarna på stationen och möts av en gata som går parallellt med järnvägsspåren. Trottoaren kantas av apelsinträd med några orangea apelsiner bland de mörkgröna bladen. Med en kort promenad framför oss går stegen i riktning mot hotellet.

Ronda

Ronda, ciudad soñada, drömmarna stad är den mest kända av de vita byarna, pueblos blancos, och en av de vackraste. Belägen i bergsregionen Serranía de Ronda och på ungefär en timmes bilfärd från kusten. Ronda har en unik atmosfär med sitt speciella läge på en högplatå invid en klippkant och kluven i två delar av ravinen El Tajo. En ravin skapad av floden Gaudalevín som idag befinner på en nivå över 100 meter längre ner. Rondas bebyggelse klättrar nästan över klippkanten med så kallade ”casas colgadas” eller hängande hus. Från ravinens kant har man en obeskrivbar utsikt över slätten nedan med bergstoppar i bakgrunden vid horisonten.

Rondas historia sträcker sig långt tillbaka i tiden. Den första bosättningen var troligtvis keltisk med namnet Arunda som senare togs över av romarna. Efter romarna kom det moriska väldet från början av 700-talet i och med att araberna korsade Gibraltarsund. Efter morernas övertagande avancerade Ronda till en av det moriska Spaniens främsta städer och från 1200-talet kom staden att ingå i det nasridiska riket Granada. Under denna tidsperiod upplevde Ronda sin gyllene tidsålder som också formade stadsbilden i La Ciudad, den äldsta stadsdelen. En epok som inte avslutades förrän det kristna Spaniens erövring av Ronda år 1485. Några århundraden senare på 1700-talet upplevde staden ett livligt byggande i barockarkitekturens anda. (Hintzen-Bohlen, 2001)

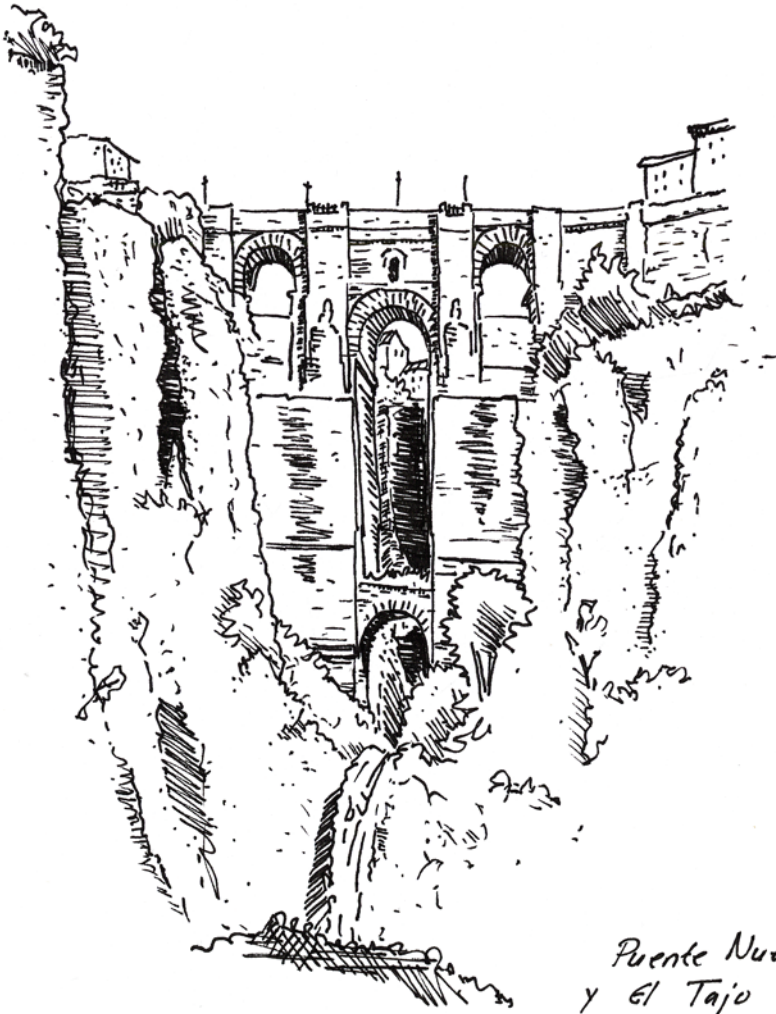
När man för första gången vandrar genom Ronda märker man av en småskalighet i byggnader och gator. Även om stadsdelen mot tågstation är yngre finns det ändå en märkbar känsla av greppbarhet. Jämfört med upplevelsen i Granada är Ronda betydligt mer nedtonad i sin intensitet. Det är behagligt att åter kunna röra på sig efter tågresan och allt ännu osett utövar en magisk lockelse. Efter en incheckning på hotellet och några färre väskor att hålla ordning på inleds den första turen i omgivningen mot och den omtalade ravinen.

Puente Nuevo

Den mest spektakulära av Rondas broar är Puente Nuevo, den nya bron som från slutet av 1700-talet binder samman den gamla moriska stadsdelen La Ciudad med den senare kristna stadsdel Mercadillo. Med sina mäktiga bropelare sträcker sig Puente Nuevo över ravinen nära 100 meter över floden Gaudalevíns bädd. Vid slutförandet 1793 var bron med sina pelare och bågar ett av mästerverken inom den spanska ingenjörskonsten utförd av den aragonesiske byggmästaren José Martín de Aldehuela (Hintzen-Bohlen, 2001).

Den nya bron har med sitt strategiska läge skapat en stark länk mellan de två stadsdelarna och större delen av trafiken passerar idag via Puente Nuevo. De två äldre broarna Puente Romano, den romerska bron, även kallad Puente San Miguel och Puente Viejo, den gamla bron är belägna längre österut och uppströms av Gaudalevín.

¡OJALÁ!

*Puente Nuevo
y el Tajo
Ronda*

Det är en obeskrivbar känsla när man för första gången med egna ögon står inför ravinen och Puente Nuevo. Bron verkligen sträcker sig ut i intet högt ovan floden som flyter fram långt där nere i djupet. Än mindre förstår man hur staden hänger över kanten på den väldiga klyftan. Byggnaderna klättrar på randen till branten som delar världen i två. Fascinerad av sceneriet kan man stå här en lång stund och bara betrakta omgivningarna. Det är med en märklig känsla man vandrar över bron och ser utöver dalen nedanför. Allt är så litet som sett från ett flygplan nästan överkligt men vackert. På andra sidan ligger den moriska delen av Ronda, La Ciudad.

La Ciudad

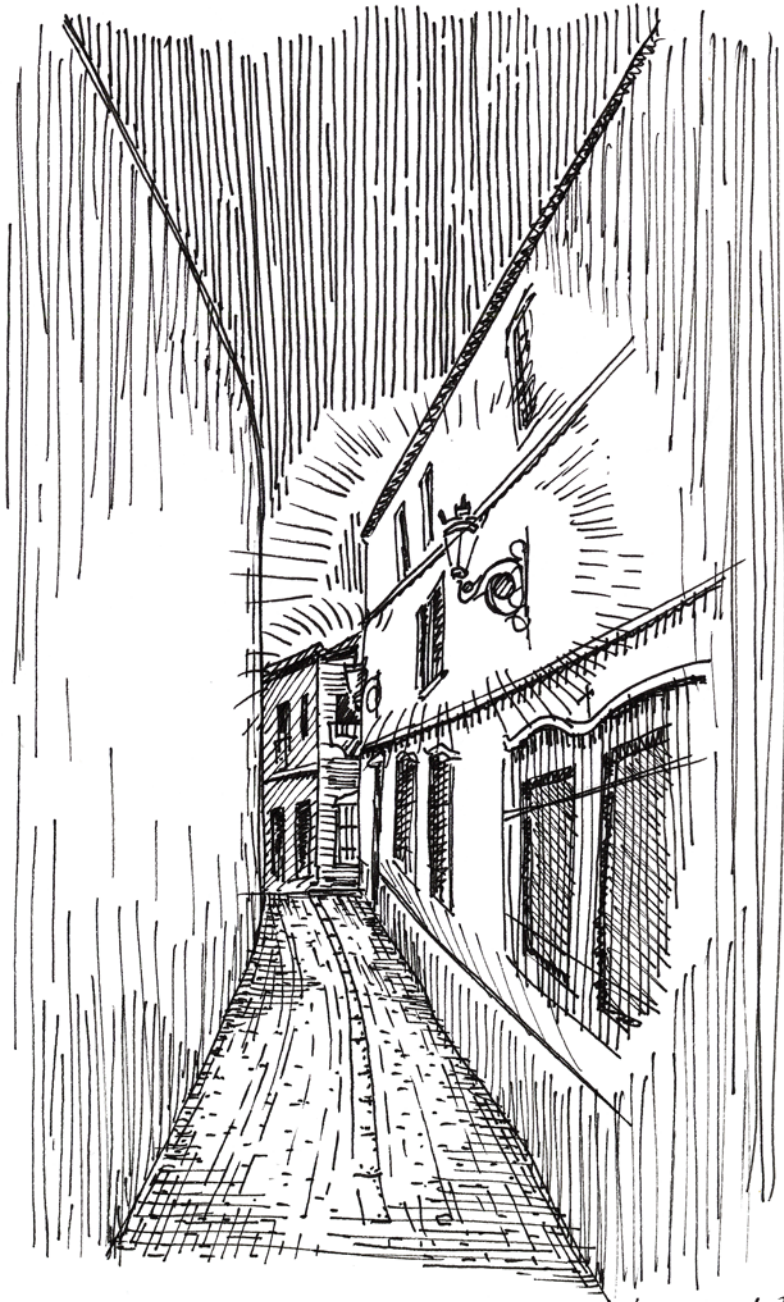
Den äldsta delen av Ronda, isolerad på en platå och omgiven av branta bergssidor som skyddar staden. Det är lätt att förstå tjusningen och hur väl vald platsen är för en stadsbildning. Högplatån erbjuder ett skydd mot främmande arméer och hotande fiendestyrkor samtidigt som den ger fördelen av att man tidigt upptäcker deras ankomst. De många inslagen av moriska element i stadsbilden skapar en intressant och lockande miljö. Smala gator som öppnar sig till lite bredare rum för att åter sluta sig i smala passager gör promenaden till en spännande upplevelse. Sakta vindlar sig gatan bakom kyrkan Iglesia de Santa María la Mayor i den forna arabiska stadsdelen.

På kvällen kastar gatlyktor sitt varma ljus mot vitmålade husväggar och formar små fickor av varmt och välkomnande ljus. När man vandrar i den stenklädda och smala gränden passerar man genom dessa ljuskäglor och de mörkare partierna mellan. Stundtals skymtar en mörkblå himmel ovan och några ljusstarka stjärnor annonserar diskret sin närvaro. Det är fortfarande behagligt varmt i luften även om nätterna är märkbart kyligare här uppe i bergslandskapet jämfört med värmen vid kusten och Málaga. Gatan kröker sig svagt och öppnar upp sig lite längre fram för att till slut dela sig. Det är lätt att ryckas med och låta stadens rytm leda färden.

Kyrkan Santa María la Mayor som ligger i stadsdelen uppfördes i slutet på 1400-talet på grundmurarna till den gamla moskén från sent 1200-tal. Utformningen av fasaden är delvis lite ovanlig. Framför byggnaden finns en loggia, en öppen båggång stödd på pelare, som kan beträdas från flera olika plan i kyrkobyggnaden. Loggian fungerade som läktare för både kyrkliga och världsliga ämbetsmän i samband med olika spel och tävlingar som arrangerades på torget nedanför. (Hintzen-Bohlen, 2001)

Den första kvällen i Ronda avrundades på en liten lokal bar med en uppsättning tapas av olika slag och ett glas vin. Både Málaga och Granada har sina egna karaktärer men det är något speciellt med Ronda. Kanske är det känslan av att befinna sig i en liten bergsby och dess läge på randen av El Tajo som gör platsen till något extra. På vägen tillbaka till hotellet korsas åter Puente Nuevo och ravinen. I skymningen betonas den dramatiska vyn av staden på kanten av branten genom att byggnadernas fasader belyses. Den vita staden framträder nu ännu tydligare mot bakgrunden av en mörkblå himmel och de avlägsna bergen vid horisonten.

¡OJALÁ!

*La Ciudad
Ronda*

Paseo de los Ingleses

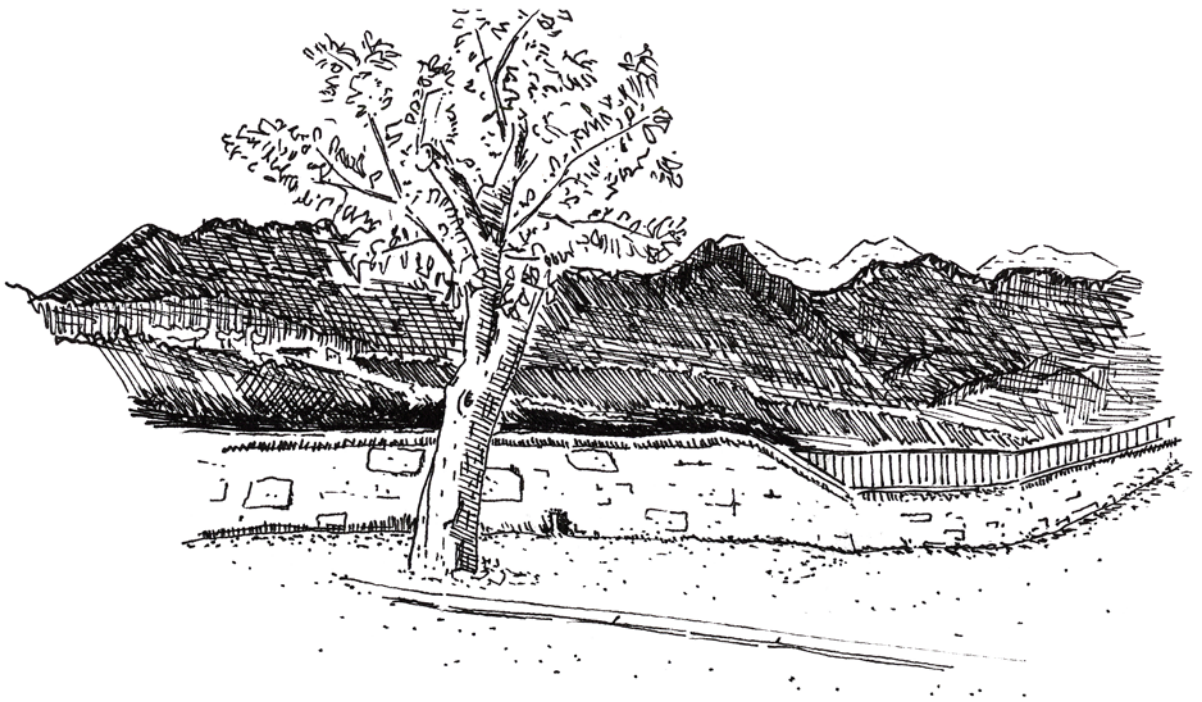
Nästa morgon efter en enkel frukost blir det ännu en dag att bekanta sig med Ronda. Det har regnat under natten och morgonluften känns klar och lite kylig, men med en klarblå himmel ovan lär det bli en perfekt dag för att skissa. Efter en kort vandring på tio till tolv minuter uppenbarar sig dagens första anhalt. Längs bergskanten i stadsdel Mercadillo löper en stig utmed branten. Paseo de los Ingles har en magnifik vy över landskapet drygt 100 meter nedanför. Namnet av gången härstammar från alla de briter som var stationerade i Ronda under kriget.

Stigen kantas på ena sidan av meterhöga oleanderbuskar täckta av cerisefärgade blommor. På andra sidan, utanför räcket, klättrar snår av fikonkaktusar längs kanten. Några enstaka fikonträd sträcker ut sina sirliga grenar en bit längre ner på bergssidan. Utöver dessa ser man inget innan blicken når botten i dalen långt där nere. Det är ett landskap i miniatyr med träd och byggnader som påminner om en liten modell. En ensam rökpelare stig upp i morgonluften från skorsten till en byggnad i dalen.

På vägen mot Puente Nuevo och La Ciudad passerar man Plaza de Toros, Rondas tjurfäktningsarena. Arenan är en av Rondas mest kända byggnader med en diameter på 66 meter. Arenan är uppförd mellan åren 1783 och 1785 och räknas till en av Spaniens äldsta (Hintzen-Bohlen, 2001).

Stigen fortsätter längs med bergskanten och efter en krök åt vänster dyker den välbekanta vyn över Puente Nuevo upp. Fortfarande kan man inte låta bli att fascineras av denna vy med brons pelare som sträcker sig långt ner i ravinen. Dagens nästa punkt är en trädgård i den gamla stadsdelen på andra sidan bron. Bortom bron syns siluetten av en stor pinjetall som sträcker sina grenar ut över branten. Vid tallens fot ligger den sökta trädgården delvis ännu lagd i skugga av en uppstigande morgonsol.

¡OJALÁ!

*Paseo de las Ingleses
Ronda*

La Casa del Rey Moro

I stadsdelen La Ciudad, den gamla staden längs kanten av ravinen kallad El Tajo ligger La Casa del Rey Moro med sina hängande trädgårdar. Själva namnet La Casa del Rey Moro antyder att byggnaden på platsen har kopplingar till de moriska härskarna som levde i Ronda, men dagens byggnad är av yngre ursprung. Residentet är omgivet av en trädgård som klättrar längs bergskanten med spansk-moriska influenser kombinerade med västerländska inslag. (Hintzen-Bohlen, 2001)

Dagens trädgård är ett resultat av en restaurering utförd kring 1912 av den franske trädgårdsarkitekten Jean Claude Nicolas Forestier. Restaureringen av trädgården har utförts med beaktande av att bevara de ursprungliga arkitektoniska elementen. Några andra kända anläggningar restaurerade av Forestier är bland annat Parque de María Luisa i Sevilla och Jardins de Laribal på Montjuïc i Barcelona. (La Casa del Rey Moro, 2008)

Väl framme vid entrén till trädgården läses snabbt några rader från en beskrivning över anläggningen (La Casa del Rey Moro, 2008):

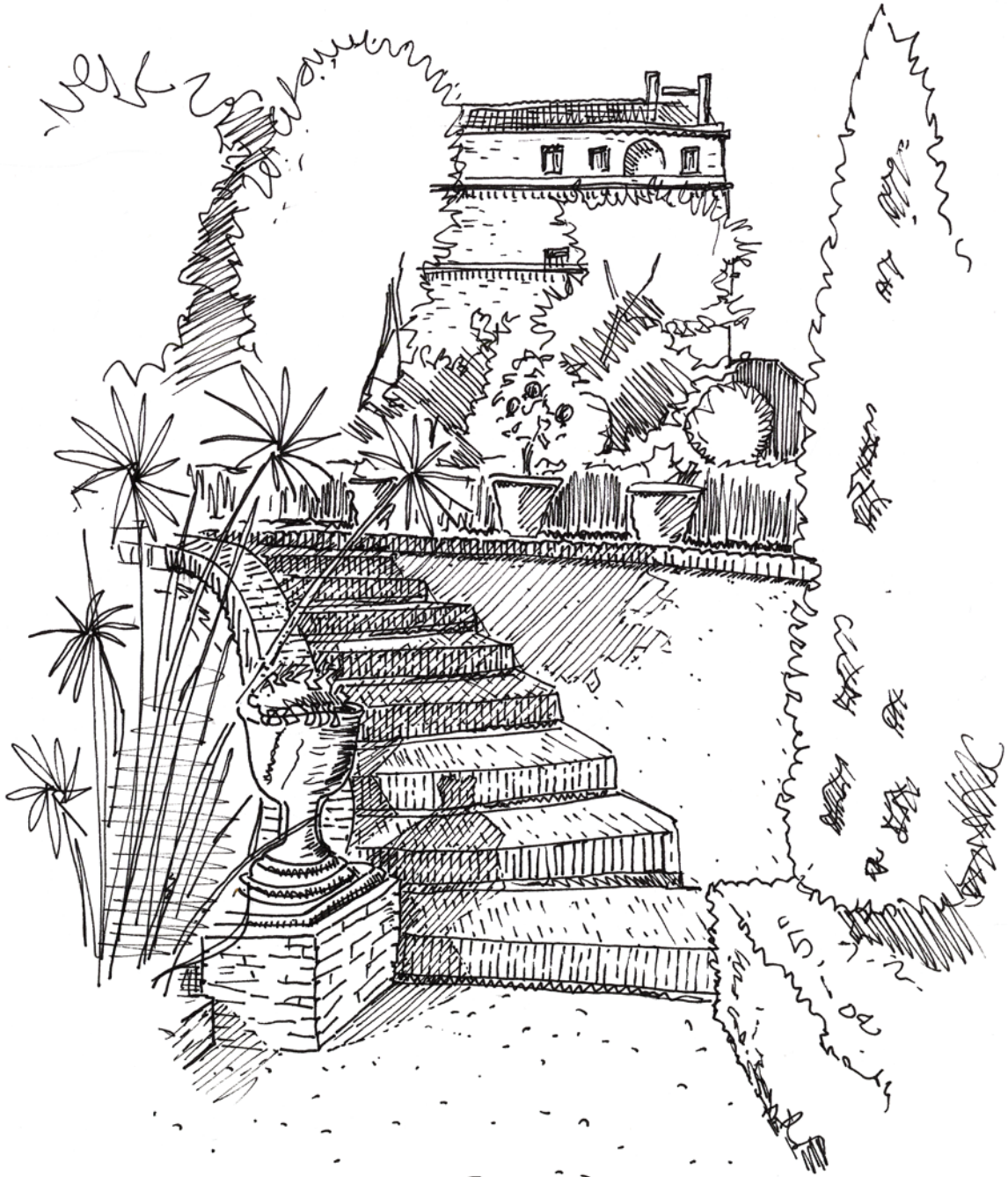
“El jardín responde a una traza de evocación hispano musulmana con la regularización y ordenación de raíces europeas occidentales. Los toques cerámicos, los emparrados sobre columnatas, los arriates, las escalinatas y pavimentos de barro cocido, además de la cuidada combinación de especies botánicas como palmeras, laureles, cedros, adelfas y mirtos, recrean el mito del jardín íntimo – “hortus conclusus” – de vacaciones orientales. El cuidado en la elección de las plantas, el olor, el color, las formas, los periodos de floración, lo caracterizan como una pequeña joya de la jardinería europea.”

Trädgården kombinerar spansk-muslimsk design med traditionell västeuropeisk struktur. De keramiska inslagen, klättrväxter på kolonner, blomsterbäddar, trappsteg och terrasser av bränt tegel i kombination med arter som palmträd, laurel, cederträ, oleander och myrten återskapar myten om den intima trädgården - *Hortus conclusus* från österländska semesterar. Det genomtänkta valet av växter med doft, färg, former och blomningstid skapar en liten pärla inom europeiska trädgårdar.

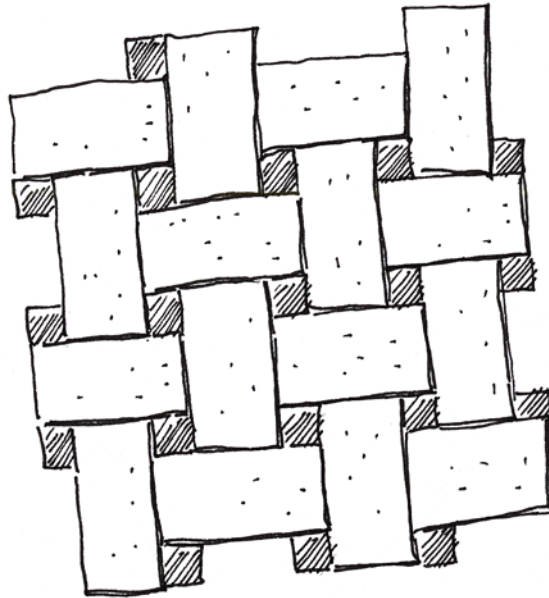
Med den beskrivningen i minnet tas de första stegen genom en liten port i den vita mur som skiljer trädgården från gatan. Innanför muren möter man en trädgård bestående av tre terrasser i fallande höjd. En mittaxel går genom trädgården från den översta terrassen till den nedersta centrerad kring en stiliserad bevattningskanal i bränt tegel. Skalan i trädgården känns familjär och intim, designen är smakfull och de olika elementen samspelar väl. Mittaxel är även en symmetriaxel för trädgårdens konstruktion.

Det varma ljuset från den uppstigande solen silas genom grenverket innan det faller på det brunröda teglet i terrasserna. När man lyfter blick bortom trädgården ser man den storslagna utsikten över ravinen. På andra sidan sträcker sig Ronda fram till branten för

¡OJALÁ!

La Casa del
Rey Moro

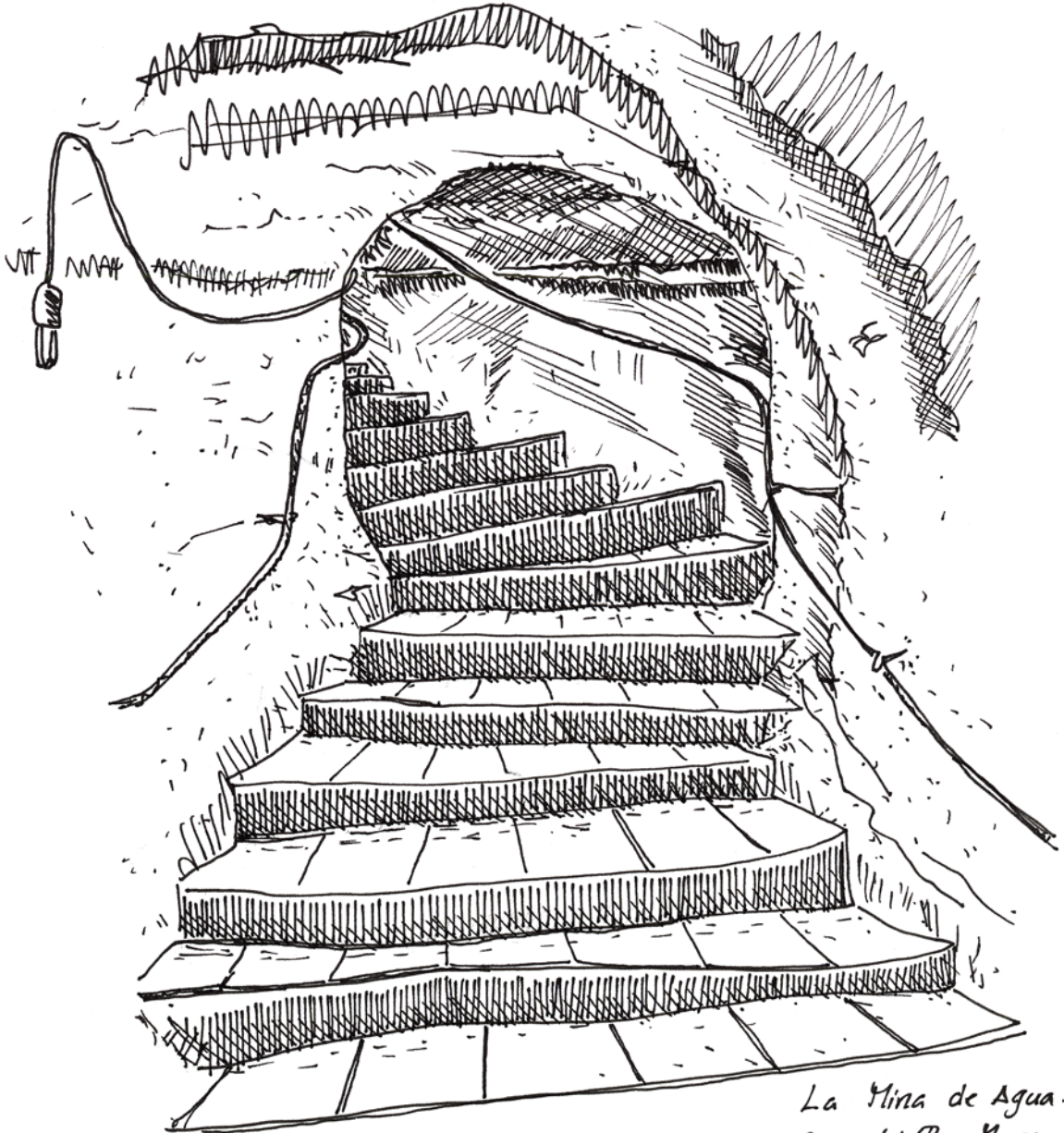
Rödbruna marltegel
med blåa keramik
fyrkanter i
La Casa del Rey Moro

att delvis klättra nedför kanten i olika terrasser och byggnader. Trädgårdens komposition använder det unika läget med storslagna siktlinjer över den omgivande terrängen på ett sinnrikt sätt. De lånade vyerna från fjärran är en lika stor del i trädgården som de planterade växterna och tillsammans skapar de en unik och njutningsfull upplevelse.

La Mina

Uthuggen direkt ur klippan ligger La Mina, vattengruvan som med sina 365 trappsteg (Hintzen-Bohlen, 2001), kontrollräknad aldrig, förbinder trädgården i La Casa del Rey Moro med floden Guadalevín som ligger drygt 60 meter nedanför i ravinen. Vattengruvan härstammar från morenans tid i Ronda och användes för stadens vattenförsörjning vid olika belägringar. Den branta uppstigningen bärandes på vatten var ett slavgöra vilket bekräftas av ett ännu existerande talesätt, ”Gud bevara mig för Rondas vattenkrukor” vilket refererade till de kristna fångarna som bidrog med vattenförsörjningen (Hintzen-Bohlen, 2001).

¡OJALÁ!

Ronda

La Mina de Agua.
En La Casa del Rey Moro

De otaliga trappstegen leder brant nedåt, stundtals är det svårt att se var man sätter fötterna och vissa delar av golvet är täckt av stora vattenpölar. Att det ibland droppar från taket gör inte upplevelsen trevligare, men efter ett tag mynnar själva trappan ut i ett större rum med öppningar ut mot ravinen. I efterhand förstår jag att denna plats kallas för Sala de Armas, vapnens rum och användes för att försvara ingången till gruvan. Genom att hålla kokande olja och vatten från fönstren kunde man hålla fiendetrupper borta från ingången som är belägen en bit längre ner men rakt under fönstren till Sala de Armas (La Casa del Rey Moro, 2008).

Tillbaka i Málaga

Efter att ha spenderat några dagar först i Granada och sedan i Ronda går resan åter mot kusten och Málaga. Det märks tydligt hur klimatet ändras från ett inlandsklimat uppe i bergen till ett mildare och mer soligt längs kusten. På en av vandringarna i Málaga råkar jag stöta på en staty av H. C. Andersen som Vibeke Dalgas hade nämnt (Dalgas). På en bänk blickande mot hamnen sitter en H. C. Andersen bredvid sin väska. Ingraverat på en plakett omnämns Andersens resa till Spanien och hans vistelse i Málaga år 1862.

Bortom hamnen når man en av Málagas stränder, i oktober är det mest någon envis turist som skulle komma på iden att bada. Stranden erbjuder en utsikt mot norr och bortom udden försvinner bebyggelsen i ett soldis där himmel och hav smälter samman. Tre palmer ger en lätt skugga på en annars solbelyst sandstrand. Havet och vågornas ljud när de bryter mot stranden dominerar intrycken. I sanden ligger ett par enstaka snäckskal i varma brunröda nyanser och en vit.

Strandfynd

¡OJALÁ!

H.C. Andersen
Viaje por España 1862
Málaga

Reflektioner

Efter att ha besökt och på plats tagit del av flera anläggningar med hjälp av skissen har en mängd av nya upplevelser och intryck samlats. Redan efter de första korta skissutflykterna i arbetes början kunde jag notera att skissprocessen inpräntar upplevelsen av en plats i minnet. Platsen och känslan av ögonblicket blir förknippat med skissen och kan återupplevas genom att gå tillbaka till den gjorda skissen. Det är något som man även upplever med tagna fotografier. En märkbar skillnad mellan ett fotografi och en skiss ligger hur de i skapades. Den skissande personen är tvungen att bilda sig en uppfattning om vilka objekt som är relevanta för avbildningen och deras inbördes relation. Pirjo Birgerstam utvecklar sina tankar om skissandet enligt (Birgerstam, 2000):

”Skissandets uppgift är att urskilja hur saker och ting *förhåller sig* i verkligheten. Den skissande personen intresserar sig för relationer, det som skiljer somligt åt och binder ihop annat i det aktuella sammanhanget.”

Det är en ständig kamp att filtrera bort och reducera en komplex omgivning till några väl valda streck på pappret. På detta sätt bearbetar man aktivt uppbyggnaden av landskapet, platsen, motivet. Det krävs ett aktivt och värderande seende. Skissen skapas under ett tillstånd av en riktad koncentration som inpräntar platsens uppbyggnad. Skissprocessen kräver något av den skissande personen och ger också därför ett avtryck i medvetandet hos skissaren. Ett exempel utgörs av skissen nedan titulerad *På väg till Metz* från min Frankrikeresa. Den representerar min upplevelse och tolkning av färden längs motorvägen mot Metz en tidig morgon. I skissen har den komplexa verkligheten

RESESKISSER

reducerats till några utvalda element. Det böljande landskapet dominerar upplevelsen sedd från motorvägen. En väg som sveper mjukt genom landskapet bort mot horisonten. Några ridåer av träd är placerade utmed sluttningarna. Det ensamma molnet är placerat ovan den punkt vid horisonten som hela upplevelsen rör sig mot. Två vindkraftverk skymtar ovan backkrönet och utgör en sekundär blickpunkt i bildkompositionen och upplevelseanalysen presenterad i skissen. Denna skissprocess är vad Birgerstam lyfter fram i formuleringen; ”Skissaren letar efter ett mönster, ett hur som kan organisera situationen och ge den en förståelig karaktär” (Birgerstam, 2000). Jerker Lundequist beskriver arkitektens skissmetod som; ”förmågan att handskas med det obestämda, okända och framtida” (Lundequist, 1990). Skissprocessen kan ses som ett verktyg att göra det ohanterbara hanterbart. Min skissprocess och skisserna är ett sökande. Ett sökande att förstå och formulera mina upplevelser.

Den reducerande processen i skissen blir tydligare vid en jämförelse med ett fotografi. Bilden nedan är tagen vid samma tillfälle som skissen på föregående sida men motiven skiljer sig åt på grund av bilens rörelse framåt. Fotografiet uppvisar en större detaljrikedom och ger sin bild av situationen. Min erfarenhet av fotografier är att de liksom skisser kräver ett aktivt avvägande och komposition av bilden men på ett annat sätt. Det är fullt möjligt att ta bilder utan att ägna någon större tanke på vad som finns i sökaren innan nästa motiv dyker upp. Fotografier ger, enligt min erfarenhet, svagare minnesbilder över vad man sett jämfört med en skiss. Däremot är fotografiets exakthet är ett komplement till skissprocessen.

Fotografi från en tidig morgon på väg till Metz i Frankrike.

Genom skissprocessen kommunicerar jag om mina upplevelser. Jag kommunicerar både med mig själv men även med andra som tar del av processen och skisserna. Lundequist påpekar just detta när han skriver att skissprocessen uppfyller två funktioner, dels att kommunicera med beställaren men även som ett stöd i arkitektens eget tänkande (Lundequist, 1990). Birgerstam sammanfattar betydelsen av skissandet som en språklig aktivitet genom (Birgerstam, 2000):

”Att skapa något genom att *formge* streck och figurer eller att *formulera* ord och meningar har sina likheter. Skissandet kan sägas vara en visuell språkhandling, såsom talandet och skrivandet är en auditiv språkhandling. Och handling är kommunikation.”

Det är en likvärdig process bakom skissandet och skrivandet. Båda processer sätter ord eller bilder på våra upplevelser och ger oss verktygen att processa och reflektera över vår omgivning. Det är också därför inte konstigt att skissprocessen är en förmåga som kan övas upp på liknande som våra andra språkliga förmågor i form av ord och tal. Förmågan att iakttä och omsätta en plats under skissandet övas upp genom ett regelbundet skissande. Desto mer man skissar desto bättre blir skisserna. Tillståndet av koncentration som upplevs under skissandet blir mer och mer utvecklat och kraftfullare. Processen av att skissa kan liknas vid ett meditativt tillstånd med en starkt fokuserad koncentration på det som avbildas och en stark närvarokänsla. Paul Laseau beskriver koncentrationen som uppnås vid skissandet med (Laseau, 1987);

”The level of concentration is such that one can become completely absorbed in the process, losing all sense or concern for time.”

Graden av koncentration är sådan att man kan bli helt absorberad i processen, förlorar all känsla eller tanke på tiden.

Med vad är en bra skiss? Enligt min uppfattning finns det inget enkelt svar. Det beror bland annat på vilken avsikt man har med sin skiss. En skiss som för mig upplevs som ett genombrott i min skissprocess behöver inte upplevas som något extra av någon annan. Det är inte heller självklart att jag inser betydelsen av skissen direkt. Det krävs ofta en viss distans till genomförandet av skissen innan man kan sätta in den i ett större sammanhang. Det är därför viktigt att spara alla skisser ett tag oavsett hur man upplever dem innan man ger ett slutgiltigt utlåtande. Skissens värde beror på vilka kriterier man bedömer den efter. Är dess målsättning att vara en visuell avbildning av verkligheten eller är avsikten att betona något speciellt på platsen. Skissprocessen är en värdering och förenkling av verkligheten. Relationen mellan en skiss och det som avbildats liknar relationen mellan kartan och den plats som avbildats. Liksom kartan är skissen ingen objektiv sanning utan en högst subjektiv värdering och förenkling av en plats.

Skissnaden är en ständigt pågående process. De erfarenheter och reflektioner som detta arbete gett upphov till fortsätter och vidareutvecklas även efter en skiss på pappret har avslutats. Skissen på pappret kan liknas vid en fryst bild av ett tankemönster vid det

tillfället den skapades. Skissprocessen fortsätter i medvetandet och i det undermedvetna hos skissaren. En skiss gjord för en tid sedan kan ge upphov till en ny skiss långt senare, en ny bearbetning av tidigare tankar och upplevelser. Birgerstam menar att en skiss är en ögonblicksbild som visar var man är i sitt sökande samt att skissandet är ett sätt att kontinuerligt skapa (Birgerstam, 2000). Skissen ifrågasätter och vidareutvecklar vår identitet, skissen är en sorts självdeklaration av oss som personer.

Perspektivet som hjälpmedel

Under skissandet använder man olika hjälpmedel för att omforma ett motiv till en bild. Ett verktyg som finns tillhands under själva avbildningen är perspektivet, en metod baserad på en matematisk avbildning från en tredimensionell rymd till en tvådimensionell yta. Dagens metod för konstruktion av ett perspektiv skapades redan under renässansen med vissa justeringar och tillägg i efterhand (Panofsky, 1997). Det är enligt min erfarenhet intressant att ha en grundläggande förståelse för metoden och hur ett perspektiv konstrueras. Genom att förstå hur en bild byggs upp via perspektivet kan jag lättare avgöra hur jag bör lägga mina streck på pappret för att åstadkomma en läsbar bild. Det är också först när jag kan reglerna hos perspektivet som jag medvetet kan bryta mot dessa regler för att åstadkomma ett önskat uttryck.

Erwin Panofsky belyser i sitt arbete, *Perspektive as Symbolic Form* (Panofsky, 1997), perspektivets möjligheter och dess begränsningar i vår process att förstå omgivningen. Det är en metod att avbilda en tredimensionell verklighet till en tvådimensionell yta, i vårt fall en plan tvådimensionell yta, på pappret. Rent fysiskt skiljer sig avbildningen på det plana pappret markant från avbildningen som sker i våra ögon på en krökt näthinna. Det är fysikaliskt omöjligt att återskapa en identisk bild på ett plant papper som överrenstämmer med den krökta bilden på näthinnan. På samma sätt som en plan karta aldrig helt kan återge en sfärisk jordyta. Panofsky påpekar även en annan viktig skillnad som lätt glöms bort; "It forgets that we see not with a single fixed eye but with two constantly moving eyes, resulting in a spheroidal field of vision". Vi upplever vanligtvis vår omgivning med två rörliga ögon som skapar ett sfäriskt synfält. Detta är en fundamental skillnad mot ett perspektiv som konstrueras genom en fix punkt i rummet från vilken betraktaren ser sin omgivning.

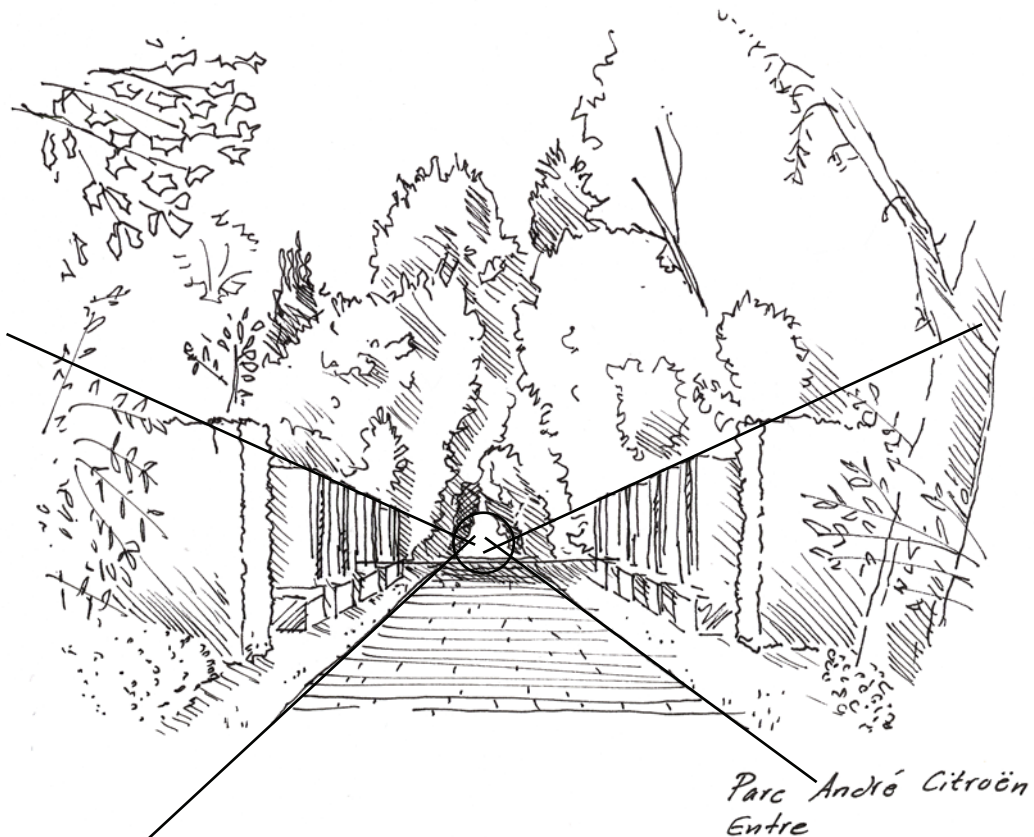
Panofsky lyfter fram skillnaden mellan den fysiologiskt skapade visuella bilden i vårt inre och en bild konstruerad genom perspektivet. Metoden för att konstruera ett perspektiv tar inte heller hänsyn till processen hur den mekaniska bilden på vår näthinna samverkar med intrycken från övriga sinnen för att skapa vår verklighetsuppfattning, en inre bild av vår omgivning. Genom formuleringen "cooperation of vision with the tactile sense", samarbetet mellan synen och det taktila sinnet, lyckas Panofsky fånga kärnan i skillnaden mellan perspektivbilden och vår inre bild av omgivningen. Från mina egna erfarenheter av skissandet vill jag komplettera formuleringen med att lägga till de övriga sinnen utöver det taktila i processen av att uppfatta vår omvärld.

Styrkan hos perspektivet enligt min erfarenhet ligger i dess förmåga att förmedla hur rummet och platsen är strukturerad. Metoden bistår oss att skapa en lättläst och förståelig bild av omgivningen. En betraktare kan från bilden förstå hur objekten i bilden relaterar till varandra både i storlek och placering. Perspektivet är en metod att organisera vårt visuella språk som underlättar förståelsen. Panofsky formulerar perspektivets framgång genom följande mening (Panofsky, 1997):

”Perspective, in transforming the *ousia* (reality) into the *phainomenon* (appearance), seems to reduce the divine to a mere subject matter for human consciousness; but for that very reason, conversely, it expands human consciousness into a vessel for the divine.”

Perspektiv, genom omvandlingen av *ousia* (verklighet) till *phainomenon* (utseende), reduceras det gudomliga till enbart en fråga för det mänskliga medvetandet, men av den anledningen, omvänt, expanderas det mänskliga medvetandet till ett farkost för det gudomliga.

Perspektivet kan tillskrivas förtjänsten av att höja nivån på vårt medvetande om verkligheten. Panofsky tilldelar perspektivet som metod betydelsen av att kunna bistå

vårt sökande efter en djupare förståelse av vår omgivning. Samtidigt som han lyfter fram metodens begränsningar och skillnader mot den process som vi blir varse om vår omgivning.

Baserat på mina erfarenheter under skissandet är det viktigt att vara medveten om vilka fördelar och nackdelar ett konstruerat perspektiv ger. Det är inte ett mål i sig att konstruera ett korrekt perspektiv för varje skiss. Beroende på platsen och upplevelserna på den väljer den skissande personen hur bilden byggs upp på bästa sätt. Perspektivet är endast ett hjälpmedel att bistå skissprocessen som kan och ibland bör brytas mot för att skapa en relevant skiss motsvarande upplevelsen och intrycken. Det finns enligt mig inget mervärde i att alltid slaviskt följa reglerna från perspektivet. Skissaren fattar ett aktivt och eget beslut hur skissen utformas där perspektivet ger en vägledning i besluten.

Genom att jämföra två skisser, där den ena representerar en bild konstruerad efter ett korrekt perspektiv och den andra bilden tydligt bryter mot reglerna för ett korrekt perspektiv, kan skillnaderna i bildspråk lyftas fram. Den första skissen från entrén till Parc André-Citroën i Paris, se föregående uppslag, har konstruerats enligt reglerna för ett korrekt perspektiv. För att förtydliga skissens uppbyggnad har de i verkligheten parallella linjerna förlängts mot den konvergerandepunkten i ett enpunkts-perspektiv (Panofsky, 1997). Den andra skissen är gjord vid ett senare tillfälle under resan i Spanien och föreställer platsen vid kyrkan Iglesia de San Pedro i Málaga. På samma sätt har de i verkligheten parallella linjerna förlängts för att förtydliga mot vilken punkt de konvergerar. Det framgår rätt snart att bildens konstruktion uppvisar tydligt fler än en konvergeringspunkt. Det finns även en punkt som är belägen utanför bildytan till vänster. Denna skiss bryter mot konventionen av att alla parallella linjer konvergerar mot en gemensam punkt. Min avsikt med den senare bilden från Spanien är att förmedla en mer levande och dynamisk upplevelse. En upplevelse som bättre motsvarar vad jag kände på platsen, en rörelse och en intensitet i stunden. Perspektivets konstruktion bygger bland annat på konventionen av att bilden betraktas från en fix punkt i rummet (Panofsky, 1997) vilket inte representerar de sinnesintryck platsen i Málaga förmedlade till mig. Dessa två skisser är bara ett exempel på hur viktigt det är att inte slaviskt följa förutbestämda regler under skissandet utan istället våga och försöka experimentera med olika uttryck. Utnyttja fördelarna i perspektivet när de gagnar syftet men tveka inte att bryta mot reglerna när de utgör ett hinder för skissprocessen. Var och en har sin fulla rätt att utveckla sitt eget bildspråk och identitet.

Förståelsen och tolkningen av en plats

Under mina skisser har jag försökt fånga platsen som omger mig för stunden. Jag har försökt förstå vad som gör den till vad den är och vad jag upplever på den. Det är ett ständigt sökande efter svar. Till en början såg jag ett behov att i mina skisser förmedla vad jag ser. Skissen var till en början en ett-till-ett avbildning av verkligheten, den fysiska platsen omsatt till mått och vinklar. Det viktiga var att träna upp förmåga att återge ett korrekt perspektiv i skisserna. Jag medvetet eller omedvetet bedömde min framgång i en skiss efter hur väl den återger vad man ser med ögonen.

Av en tillfällighet blev jag tvungen att använda en tuschpenna med grövre spets under mina skisser på resan i Spanien. Det var inte längre möjligt att uppehålla sig vid lika små detaljer som innan i skissandet då en bredare tuschpenna inte tillåter samma detaljstudier. Resultatet blev bredare och kraftigare linjer. Vilket också ger ett kraftigare och mer känslomässigt intryck i skisserna. Jag lade större vikt vid att förmedla en känsla och intensitet istället för korrekta perspektiv. Den avgörande stunden var vid skissandet av klosterträdgården i Granada. Platsen fick mig att inse att jag inte bör se skissen principiellt som en visuell ett-till-ett avbildning utan istället kan skissen användas till att förmedla en plats från dess intryck via alla sinnen. Om jag kan fånga känslan av dofterna, smakerna, ljuden och känslan av hettan från solen och omsätta dem i en skiss har jag uppnått något större.

Därför vill jag påstå att nyckeln till förståelsen av en plats ligger i användandet av så många sinnen som möjligt. För vad är en plats utan dess dofter, känslan vid en beröring, dess ljud eller avsaknaden av ljud och i vissa fall dess smaker. Det blir enbart en visuell betraktelse, något endimensionellt och platt. Förståelsen av en plats är starkt förknippad med den ursprungliga förståelsen av begreppet estetik. Estetik definierades tidigare som ”knowledge derived from senses” (Porteous, 1996). Där ordet sense, sinne är i plural, det rörde sig om intryck från alla sinnen och inte enbart det visuella som begreppet under senare tid har kommit att förknippas med i kombination av betydelsen vacker.

Varför dessa platser

Varför valde jag att besöka just dessa platser? Eller varför valde dessa platser mig? Den senare frågans formulering avslöjar en insikt om mitt svar. Många av de platser jag besökt för att skissa är valda utifrån deras förmåga att fånga mitt intresse och stimulera min nyfikenhet. Det är Alhambras förmåga att väcka min nyfikenhet och bli en del av min verklighet som avgjorde mitt beslut att besöka platsen. Det är platsens förmåga att betyda något och bli en del av samhället som gör den framgångsrik och till en överlevare. Det är ett viktigt kriterium för en plats fortsatta existens att den har en levande koppling till människorna och blir en del av deras vardag. Utan förmågan att väcka känslor och engagemang hade Alhambras chanser att transendera århundraden minskat avsevärt. Platsen har framgångsrikt omformat både sin betydelse och funktion efter de rådande behoven. Allt från ett centrum i morernas Granada till de kristna kungarnas hov och till dagens levande museum och turist attraktion. Platsen har självklart genomgått flera fysiska förändringar och modifikationer genom ombyggnader och förfall under årens lopp men anläggningen utgör en helhet. Begreppet Alhambra förknippas med palatsen och trädgårdarna och har upprätthållit en kontinuitet genom århundradena. Den röda fästningen är en överlevare och en plats som än idag utövar en förförisk atmosfär på besökare. Denna egenskap att fortleva relaterar starkt till ett likvärdigt resonemang som Julia Czerniak beskriver (Czerniak, 2007):

”A park’s capacity for resilience lies in the strategic design of its organizational systems and logics [...] that enables it to absorb and

facilitate change yet maintain its sensibility.”

En parks kapacitet för återhämtning ligger i den strategiska utformningen av dess organisatoriska system och logik [...] som gör det möjligt att absorbera och underlätta förändringar men ändå behålla sin sensibilitet.

Även om det i detta fall rör sig om större parker är kopplingen relevant. En anläggning som med sin design klarar att anpassas efter omgivningens förändring utan att förlora sin egen identitet har en inre styrka. En design som tillåter en omorganisering av platsens form, funktion och infrastruktur.

Platser som fångar vårt intresse och väcker känslor likt Alhambra har en förutsättning av att bli bestående och lyckade. Detta till skillnad från många andra platser som inte överlevt århundraden av förändring och förpassats till historiens dunkel. Genom att studera platser som väcker vårt intresse kan vi själva dra lärdomar av vad som fungerar och vad som inte fungerar i byggandet och gestaltandet av nya platser. Det är en av orsakerna till att jag besökte platser som väcker mitt intresse och nyfikenhet.

Tankar om platser

Resorna har genererat många minnen och intryck. Vissa platser minns jag tydligare än andra. Staden Ronda är ett exempel på en plats som fortfarande utövar en fångslande lockelse. Varför väcker vissa platser så starka känslor och genererar så starka minnen? Finns det något speciellt just hos dem som fångar vårt intresse? Sven-Ingvar Andersson skriver om byggnader som ligger smukt i landskapet (Andersson, 1988). Med ordet smukt, vackert på svenska, avser Sven-Ingvar Andersson att bakom bedömningen av att ligga smukt i landskapet finns en samling kriterier som har uppfyllts. Det rör sig om platser och byggnader där vi förstår sammanhanget. Vi förstår hur de relaterar till sin omgivning. Det finns en logik i deras placering. Sven-Ingvar Andersson lyfter även fram kopplingen mellan placeringen av en byggnad och hur vi som människor identifierar oss med byggnaden eller vår bostad. Vi har ett grundläggande behov som människor av att känna oss trygga och bli bekräftade, bli sedda. När vi väljer platser för byggnader eller vårt boende föredrar vi platser som uppfyller dessa behov. Parallellen till Rondas placering känns relevant, staden är belägen på en bergsplatå som både ger skydd och bekräftelse. Vi förstår logiken i dess placering och hur den relaterar till omgivningen på ett starkt sätt.

Under en vandring genom den gamla stadsdelen i Ronda följer man de många gränder och slingrande gator som ibland öppnar upp sig till större rum för att åter slutas till smala passager. Förhållandet mellan de olika byggnaderna och hur de har placerats skapar denna varierande och tilltalande miljö. Gordon Cullen påpekar att byggnader placerade tillsammans skapar effekter och miljöer som inte kan uppnås av isolerade byggnader (Cullen, 1971). Genom att siktlinjer döljs och nya uppstår i vandringen mellan en grupp av byggnader uppnås en stimulerande och intressant miljö. Detta fenomen upplevs

tydligt under promenader i Málaga centrum. Växlingen från smala gränder och krökta gator till öppna torg och omvänt är en stimulerande miljö. Summan av delarna i en stad är större än delarna var för sig.

En central del av upplevelsen på varje plats är hur jag med min kropp relaterar till omgivningen. Det väcker olika känslor beroende på om jag befinner mig på en öppen yta som ett torg eller sittande under ett parasoll och avnjuter en lunch. Många intryck är kopplade till hur jag upplever omgivningen, är det en öppen plats eller en omsluten och skyddad plats. Rumslighet kan beskrivas med ord som öppna, slutna eller halvöppna rum för att nämna tre. Variationen är dock nästintill obegränsad och likaså känslorna som kan förmedlas och uttryckas i gestaltandet av vår miljö. Pär Gustafsson presenterar en serie rum och landskapsrum och den rika variation som finns på temat (Gustafsson, 1989). Det kan röra sig om något så enkelt som en bänk under en skyddande trädkrona som erbjuder en plats att slå sig ned för stunden. Eller något så stort som en väldig slätt endast begränsad av himlen och den kringliggande horisonten. Vissa rum är av en mer temporär karaktär som för stunden uppfyller våra behov. En handduk utbredd på en sandstrand med ett par skor i ena änden och en väska på motstående sida kan skapa känslan av en väldefinierad plats, ett rum för stunden. Platser upplevs på olika sätt beroende på hur vi relaterar till dem genom våra kroppar och sinnen.

De flesta platser jag har besökt under arbetets gång har upplevts till fots. Även om vissa delar av resorna har skett med buss, bil eller tåg har majoriteten av platserna upptäckts och studerats gående. Det är ett medvetet val därför att enligt mina erfarenheter tar jag till mig en struktur av en stad på ett effektivare sätt genom att promenera. Däremot upplevs många platser i dagens samhälle med transportmedel som bil. Det är ändå rätt intressant att ta sig tid att gå och upptäcka platser, städer och landskap till fots. Under människans utveckling är det endast de senaste hundra åren vi haft möjlighet att transportera oss med hastigheter uppnådda med motordrivna fordon. Det förefaller mig därför rimligt att anta att våra sinnen är mer anpassade till att bearbeta intryck inhämtade till fots jämfört med de upplevda genom en vindruta. Studier av hur vår upplevelse påverkas av olika transportmedel är dock högst relevant i dagens samhälle. Ett citat ur Paulo Coelho's bok *Pilgrimsresan* får avrunda (Coelho, 1987):

”HASTIGHETENS ÖVNING

Gå hälften så fort som du brukar under tjugo minuter. Fäst dig vid alla detaljer, människor och miljöer som omger dig. Den bästa tiden för övningen är efter lunch.

Upprepa övningen i sju dagar.”

Trädgårdsreflektioner

Skillnaden mellan de olika besökta anläggningarna är stor. Slottsträdgården i Versailles med stora och starka linjer som tydligt visuellt är gestaltad att dominera sin omgivning. En nästan motsatt plats är Alhambra och palatsträdgårdarna som med sin intima och subtila utformning skapar en rofylld och meditativ atmosfär. Båda anläggningar var skapade till härskarelitens nöje och behov. Men de skiljer sig dramatiskt i sin utformning. Om man generaliserar kan Alhambra förknippas med en introvert arkitektur och patios, innergårdar avskärmade från omvärlden med en paradisk atmosfär. Versailles parker är extroverta och grandiosa i en gigantisk skala som tar omgivningarna i anspråk.

Skissandet, intrycken och upplevelserna av alla platser har fått mig att fundera kring begreppet trädgård. Ursprungligen har jag alltid sett en trädgård som det fysiska på platsen i de geometriska former av växter och hårdgjorda material. Men efter alla de platser jag sett under resorna är jag mer och mer benägen att ändra mitt synsätt på vad som utgör en trädgård. En trädgård är processen i vilken människan (brukaren, besökaren) och naturen (platsen, växterna, träden, stenarna) möts och interagerar. En trädgård är inte enbart det som existerar på platsen utan även besökarna och de som använder platsen. Begreppet trädgård kan inte förstås utan att dessa två delar studeras och tas i beaktning. Jag kan inte förstå Alhambras palatsträdgårdar på 1200-talet utan att även beakta de som brukade dessa trädgårdar, kulturen och den nasridiska dynastins välde. Det råder en symbios mellan dessa två delar och förståelsen av den ena förutsätter förståelsen för den andra. Att förneka den ena är som att lära sig ett språk utan att lära sig kulturen som språket existerar i.

Att resa

Avslutningsvis några tankar om att resa. Avsikten med att resa kan vara att se nya platser och möta andra människor. Det kan vara ett sätt att upptäcka en värld bortom den kända men lika mycket som man reser ut i omvärlden är den alltid också en resa inom sig själv. I möten med nya platser och nya vänskaper blir man även varse om sin egen existens. Hur man själv reagerar på omgivningen avslöjar lika mycket om sin egen person som om hur omgivningen är beskaffad. Man upptäcker nya sidor hos sig själv och omvärderar sina tidigare uppfattningar. Det är både en utmanande och stimulerande erfarenhet att resa. På samma sätt har processen av att skissa min omgivning fördjupat min kunskap om platserna men även ökat min insikt om mig själv. Vilka platser jag fastnat för återspeglar till en del min person och mina preferenser. Någon annan skulle kanske välja att besöka andra platser och skissa andra motiv beroende på sina åsikter och tidigare erfarenheter och troligtvis göra andra upptäckter och andra reflektioner. Det är mångfalden som berikar och vi bör uppmuntra var och ens eget sökande efter svar eller mening med utgångspunkt i sin situation.

Tio praktiska råd för att skissa

Baserat på mina erfarenheter från arbetet presenteras nedan en sammanställning av tio punkter för att minska tröskeln att komma igång med ett eget skissande.

1. Det bästa sättet att lära sig skissa är genom övning och göra det ofta och regelbundet.
2. En enkel tuschpenna eller en vanlig blyertspenna räcker långt.
3. Välj ett block i lämplig storlek som är lätt att ta med.
4. Det underlättar om man väljer motiv som fångar ens intresse.
5. Det viktiga är att man skissar, inte alltid vad man skissar.
6. Genom att skissa olika sorters motiv drivs man att testa nya tekniker vilket breddar ens förmåga att förmedla en plats.
7. Att skissa under tidspress bidrar till att utveckla sin egen stil och sätt att förenkla.
8. Att skapa en skiss med ett korrekt perspektiv är inte det viktigaste. Det viktiga är känslan bilden förmedlar och med tiden övas förmåga att avbilda upp i de fall man vill återge ett ”korrekt” perspektiv.
9. Pröva olika material, pennor och papper, till ett val som erbjuder minsta motstånd för att komma igång.
10. Glöm inte att det ska vara ett nöje och ingen plåga. Var inte för självkritisk utan se varje skiss som ett steg på vägen mot nästa.

REFLEKTIONER

Otryckta

Dalgas, Vibeke, arkitekt professor emeritus, samtal, Lund, 6 oktober 2008

Gustafsson, Pär, landskapsarkitekt professor, samtal, SLU: Alnarp, 2008-2009

La Casa del Rey Moro, informationsmaterial erhållet vid entrén till anläggningen, Spanien, Ronda: La Casa del Rey Moro, oktober 2008

Internet

Merriam-Webster, 2008b, "bosquet" Merriam-Webster Online Dictionary.
<http://www.merriam-webster.com/dictionary/bosquet> (26 november 2008)

Trumpetvine Travels, 2008, Webbplats, blogg om att skissa, resa och skriva av Martha.
<http://www.trumpetvine.com/> (2008-2009)

Litteratur

Andersson, Sven-Ingvar, 1988, *Byggniter og landskab: Spredte tanker om at ligge smukt i landskabet*, København: Kunstakademiets Arkitektskole

Birgerstam, Pirjo, 2000, *Skapande handling – om idéernas födelse*. Lund: Studentlitteratur

Calatrava, Juan & Morales, Mario Ruiz, 2005, *Los Planos de Granada 1500-1909: Cartografía urbana e imagen de la ciudad*, Granada: Diputación de Granada Publicaciones

Clément, Gilles, 1995, Identity and Signature, *Topos*, nr 11, sid 85-95

Coelho, Paulo, 1987, *Pilgrimsresan*, Stockholm: Bazar Förlag AB, 2006

Cullen, Gordon, 1971, *The Concise Townscape*, Oxford: Architectural Press, 2005

Czerniak, Julia, 2007, Legibility and Resilience, *Large Parks*, Czerniak, Julia & Hargreaves, George, (red.), New York: Princeton Architectural Press

Dalgas, Vibeke, 2003, *Reseskisser – Städer och landskap*, Lund

Drašler, Alojzij, 2005, *Landscape by sketching*, Ljubljana: Biotechnical Faculty

Escobar, Pedro Salmerón, 2007, *The Alhambra Structure and landscape*, Granada: La Biblioteca de la Alhambra

RESESKISSER

Gustafsson, Pär, 1989, Mina Rum, *Arkitektur*, Stockholm: Arkitektur Förlag AB, nr 2, sid 20-23

Hintzen-Bohlen, Brigitte, 2001, *Konst & Arkitektur: Andalusien*, Köln: Könemann

Holmer, Lars & Krants, Lars, 1997, *Trädgårdsresan*, Stockholm: Raben Prisma

Irving, Washington, 1832, *Tales of the Alhambra*, Granada: Ediciones Miguel Sánchez, 2002

Lablaude, Pierre-André, 2005, *The Gardens of Versailles*, Paris: Éditions Scala

Laseau, Paul, 1987, *Ink-line sketching*, New York: Van Nostrand Reinhold

Lundequist, Jerker, 1990, Om arkitektens skissarbete, *Nordisk Pedagogik*, Vol. 10, sid 157-161, Oslo

Panofsky, Erwin, 1997, *Perspective as Symbolic Form*, New York: Zone Books

Phaidon, 2000, *The Garden Book*, London: Phaidon Press Limited, 2003

Porteous, J. Douglas, 1996, *Environmental Aesthetics: Ideas, Politics and Planning*, London: Routledge, sid 19-41

Rasmussen, Steen Eiler, 1958, *Rejse i Kina*, København: Selskabe Bogvennerne

Sørensen, Carl Theodor, 1959, *Europas Havekunst: Fra Alhambra til Liselund*, Nytryck, Arkitektskolen i Århus, 1979

Bilder

Alla bilder är författarens egna utom där annan bildkälla anges.

KÄLLFÖRTECKNING